

**De Bekostiging van het Universitaire Onderwijs en Onderzoek in
Nederland: Modellen, Thema's en Trends**

Ben Jongbloed
Carlo Salerno

Achtergrondstudie voor de AWT

Center for Higher Education Policy Studies
Universiteit Twente
Enschede

December 2003

kenmerk: C3BJ452

Inhoud

1. Inleiding	3
2. De periode 1983-1992: PGM	8
3. De periode 1993-1996: het bekostigingsmodel HOBEEK	15
4. De periode 1997-1999: STABEK	21
5. De periode 2000-2002: PBM	23
6. De periode 2003 – heden: het BAMA model.....	26
7. Afsluiting.....	28
Literatuur.....	31
Bijlage: Cijfers ten aanzien van de middelen en bekostiging van universiteiten	32

1. Inleiding

De bekostiging van het Nederlandse hoger onderwijs is voortdurend onderwerp van discussie. De omvang van de middelen die van de overheid naar de instellingen stromen, de berekeningswijze waarop de omvang is gebaseerd en de activiteiten die met deze middelen in stand worden gehouden staan voortdurend bloot aan kritiek van instellingsbestuurders, politici, studenten, wetenschappers, docenten, *captains of industry* en andere deskundigen of belanghebbenden. Dit is op zichzelf genomen niet verontrustend; in elke democratische samenleving is dit het geval. De bekostiging van het hoger onderwijs staat ten dienste aan die samenleving, anticipeert op toekomstige ontwikkelingen of problemen en bevat prikkels om een bepaalde ontwikkeling in gang te doen zetten. Doelen en randvoorwaarden ten aanzien van bekostiging veranderen derhalve voortdurend.

Een aantal van de doelen die heden ten dage centraal staan in de discussie zijn ook in het verleden met een zekere regelmaat aan de orde gesteld: kostenbeheersing, verhoging van efficiency, rendementen en kwaliteit, differentiatie in het opleidingsaanbod, bescherming van 'bedreigde' vakken, opvangen tekorten in afgestudeerden in bèta-, techniek- en lerarenopleidingen, etcetera. Daarnaast wordt met een zekere regelmaat gediscussieerd over een verlegging van de geldstromen door een versterking van de (eerste geldstroom-) bekostiging via de vraagzijde door middel van vouchers en gedifferentieerde collegegelden.

Wat betreft de focus van dit rapport, het *academisch onderzoek*, gaan de discussies over versterking van de wetenschappelijke kwaliteit, een oriëntatie op het toepasbaar maken van wetenschappelijke kennis, het aantrekkelijker maken van onderzoekscarrières, de oriëntatie op Europa, en de concentratie van onderzoeksmiddelen in plaats van een versnippering ervan. Zo wordt momenteel nagedacht over een versterking van de tweede geldstroom ten koste van de eerste geldstroom, over prestatiebekostiging en over de inrichting van de PhD-fase.

Discussies over aanpassingen in de bekostiging en beleidsvoorstellen zouden bij voorkeur gevoed moeten worden door ervaringen uit het verleden. Welke problemen hebben zich in het verleden voorgedaan; welke discussies zijn gevoerd; welke voorstellen zijn destijds gedaan? Dit rapport biedt daartoe een schets van de ontwikkelingen die zich in de bekostiging van Nederlandse universiteiten hebben voorgedaan en de onderzoeksbekostiging in het bijzonder. We beginnen onze geschiedschrijving in het jaar 1983, het jaar waarin het Plaatsen Geld Model (PGM) werd ingevoerd. Met dit model, dat tien jaar in gebruik is geweest (zie tabel 1), werd de rijksbijdrage (de eerste geldstroom) verdeeld over de universiteiten. Ook werd in 1983 de voorwaardelijke financiering (VF) van onderzoek ingevoerd.

Tabel 1: De bekostigingsmodellen voor het Wetenschappelijk Onderwijs

model	periode
PGM	1983-1992
HOBEK	1993-1996
STABEK	1997-1999
PBM	2000-2002
BAMA	2003- ...

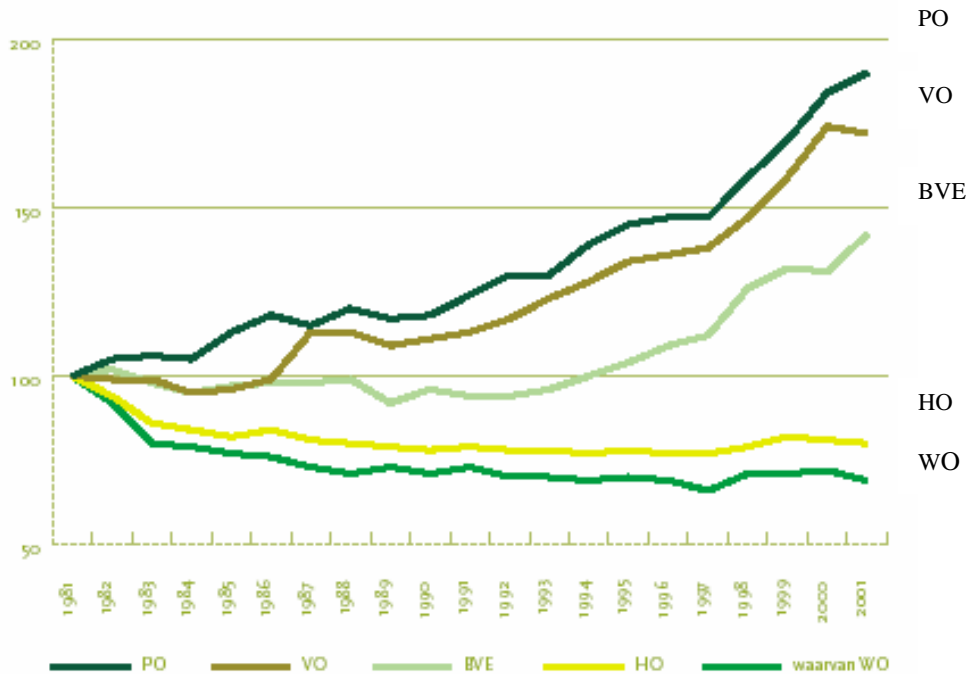
De opvolgers van PGM, in tabel 1 aangeduid met hun acroniem, hebben alle een veel korter bestaan gekend dan PGM. In het navolgende gaan we in op de ervaringen en overwegingen die bij de invoering en aanpassingen van de modellen een rol hebben gespeeld. Tevens geven we in de bijlage van dit rapport een cijfermatig overzicht van de omvang van de eerste geldstroom en de diverse onderdelen (modelcompartimenten) daarvan over de jaren heen.

Figuur 1: Uitgaven per student (bron: VSNU, Brancheverslag Universiteiten 2002)

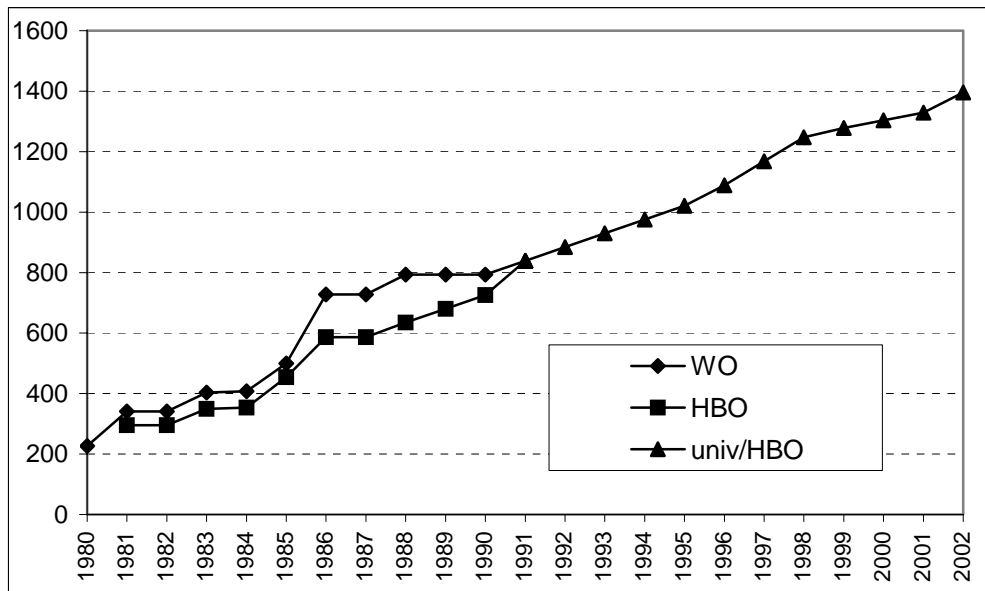
Uitgaven per leerling/student aan primair onderwijs (PO), voortgezet onderwijs (VO), beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (BVE), hoger onderwijs (HO) en wetenschappelijk onderwijs (WO)

(Geïndexeerd, kosteniveau 1981 = 100)

Bronnen CBS, ministerie van OCW, CHEPS

Figuur 2: Collegegelden in WO en HBO (lopende prijzen; in Euro)

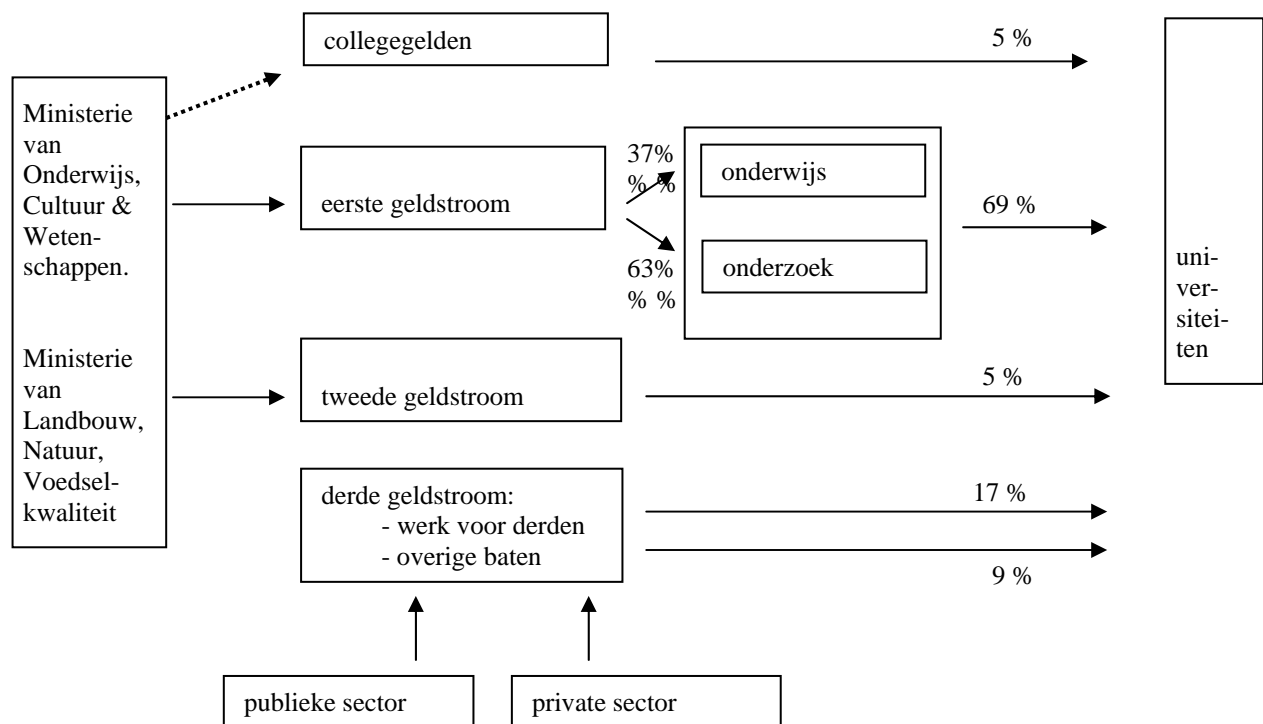

Alvorens we de diverse bekostigingsmodellen de revue laten passeren presenteren we enkele cijfers. Dit om de context te schetsen. Figuur 1 toont de ontwikkeling van de uitgaven per student vanaf het jaar 1981 voor verschillende sectoren in het Nederlandse onderwijsstelsel.

De uitgaven per student in het wetenschappelijk onderwijs (WO) worden bekostigd uit verschillende geldstromen, waarvan de rijksbijdrage de voornaamste is. Vanaf de jaren tachtig is het niveau van de rijksbijdrage per student in het WO gedaald tot een niveau dat zeventig procent bedraagt van het bedrag in het begin van de jaren tachtig. Andere middelenstromen hebben ervoor gezorgd dat de uitgaven die de universiteiten per student verrichten enigszins op peil blijven. Zo zijn onder andere de *collegegelden* (Figuur 2) sterk gestegen.

Figuur 3 biedt een blik op de diverse middelenstromen die naar de universiteiten vloeien. De figuur geeft tevens een schatting van de relatieve omvang van de geldstromen voor het jaar 2001.

Figuur 3: De relatieve omvang van de geldstromen richting universiteiten (jaar 2001)

eerste geldstroom

Van de drie geldstromen die in de financieringsstructuur institutioneel worden onderscheiden is de *eerste geldstroom* veruit de belangrijkste. De eerste geldstroom wordt gevormd door de rijksbijdrage ten laste van de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Voor de Landbouwuniversiteit is dit het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Vaak worden ook de *collegegelden* tot de eerste geldstroom gerekend – ook al gaat het hier om private middelen.¹ De eerste geldstroom bestaat uit een *lump sum* bekostiging, die modelmatig (d.i. volgens een *verdeemodel*) wordt gealloceerd, plus enkele overige toewijzingen, waaronder die voor universitaire lerarenopleidingen en investeringen. De bekostiging conform het verdeelmodel beslaat zo'n 96% van de totale *rijksbijdrage*. Specifieke, geormerkte en overige² uitkeringen die buiten het verdeelmodel

¹ Tot en met 1991 werden de inkomsten uit collegegelden per instelling verrekend met de rijksbijdrage. Met ingang van 1992 mogen de instellingen de opbrengst collegegeld behouden.

² Onder andere de vergoedingen voor wachtgeldverplichtingen.

om worden uitgekeerd zijn in de loop der tijd aanzienlijk afgenomen en meer en meer in de lump sum opgenomen.

tweede geldstroom

De *tweede geldstroom* is eveneens van de rijksbegroting afkomstig. Ze heeft alleen betrekking op (het bevorderen van) wetenschappelijk *onderzoek*. De toedeling geschiedt door de (onderdelen van de) Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). NWO ontvangt het grootste deel van zijn middelen uit de begroting van OCW op basis van een goedgekeurde begroting met verdeling naar een tiental hoofdgebieden van wetenschapsbeoefening en interdisciplinaire thema's en programma's. Van de NWO middelen gaat een deel (zo'n 40 %) naar de eigen NWO-instituten voor fundamenteel onderzoek. Het andere deel wordt selectief besteed aan projecten en programma's aan universiteiten. De NWO gebiedsbesturen en disciplinaire commissies beoordelen (verzoeken tot subsidiëring van) de projecten en programma's aan de hand van criteria met betrekking tot de wetenschappelijke kwaliteit (en in sommige gevallen onderzoekstrategische relevantie). Universiteiten, dat wil zeggen individuele onderzoeksgroepen of wetenschappers, wedijveren om deze NWO-middelen op grond van ingediende onderzoeksvorstellen. Toekenning van een NWO subsidie is pas mogelijk na positieve beoordeling door een forum van vakgenoten (*peers*) die zijn georganiseerd in NWO werkgemeenschappen. Selectie geschiedt op basis van de kwaliteit van voorstellen en de reputatie van de onderzoekers (*past performance*).

De NWO wet schrijft voor dat de tweede-geldstroom-organisatie stimulerend en initiërend moet optreden. Dit betekent dat de projectsteun in open competitie geleidelijk aan een minder centrale plaats krijgt en er steeds meer gedaan wordt aan het ontwikkelen, aantrekken (ook met geld van andere ministeries) en ondersteunen van (multidisciplinaire) prioriteitsprogramma's, (disciplinaire) aandachtsgebieden en andere meer grootschalige steunvormen. Recentelijk heeft de ondersteuning van talentvolle onderzoekers echter wederom aandacht gekregen (Vernieuwingsimpuls, Veni Vidi Vici). Dit om de aanwas van jonge onderzoekers te versterken.

derde geldstroom

In de loop van de tijd is de verhouding tussen de in figuur 3 weergegeven geldstromen aanzienlijk veranderd. Dit is vooral veroorzaakt door de sterke groei van de *derde geldstroom* en de bezuinigingen op de rijksbijdrage. De derde geldstroom omvat de baten uit het zogenaamde 'werk voor derden' en de 'overige baten'. Bij werk voor derden, ongeveer tweederde van de derde geldstroom, gaat het om vergoedingen voor diensten (contractonderzoek, contractonderwijs, advisering, et cetera) geleverd aan derden, zoals bedrijven, maatschappelijke organisaties, de overheid (als opdrachtgever) en semi-overheidsinstellingen. De 'overige baten' bestaan uit een zeer divers geheel van inkomsten, onder meer uit restauratieve voorzieningen, studentenhuysvesting, boeken, collegedictaten, verhuur en opbrengsten uit vermogen.

Het werk voor derden bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van nationale en internationale overheden en onderzoekstimulering van non-profit instellingen. Daarbij horen ook de contracten met non-profitorganisaties op medisch gebied. Deze *collectebusfondsen* (waaronder het Koningin Wilhelmina Fonds, Astmafonds, Hartstichting, Reuma Fonds) financieren wetenschappelijk onderzoek op een wijze die sterk overeenkomt met de tweede-geldstroomverstreckers. Dit laatste betekent dat van de instellingen verwacht wordt dat ze de verworven middelen 'matchen' met eigen (vaak eerste geldstroom-) middelen.³

³ De inkomsten uit contractonderzoek die afkomstig zijn van het bedrijfsleven beslaan eind jaren 90 circa 19% van de derde geldstroom voor onderzoek. In het jaar 2000 is dit opgelopen tot 27%. In de bijlage staan meer gedetailleerde cijfers over de samenstelling van de derde geldstroom. Deze percentages zijn gebaseerd op cijfers gepresenteerd in de *Kennis en Economie 2000*, resp. *2002* publicaties van het CBS.

bestedingsvrijheid

Voor de belangrijkste directe geldstromen naar de instellingen van hoger onderwijs (de bovenste twee horizontale pijlen in Figuur 3), die tezamen 74% van de inkomsten vertegenwoordigen, geldt het principe van *bestedingsvrijheid*. Iedere universiteit krijgt jaarlijks een *lump sum* uit de overheidsbegroting. Aan de omvang van die lump sum liggen uiteraard rekenregels ten grondslag, maar die regels hebben geen sturende of voorschrijvende werking. Dit kenmerk van de bekostigingsstructuur weerspiegelt dat de instellingen beschouwd worden als zelfstandige, autonome organisaties. De instellingen – als zelfstandige rechtspersonen – kunnen dus volledig vrij beslissen hoe ze de lump sum verdelen over de instellingsonderdelen (faculteiten, et cetera). In de praktijk echter vindt hier vaak een vrijwillige inperking van de vrijheid van het instellingsbestuur plaats doordat de externe rekenregels (de tarieven en prikkels die liggen besloten in het verdeelmodel van OCW), afgezien van instellings specifieke accenten, vaak sterk in de interne verdeelmodellen (gebruikt door de instelling voor de berekening van de budgetten voor de faculteiten) worden doorvertaald. De instellingen hebben geen zeggenschap over de tweede geldstroom middelen. Hier is sprake van oormerking.

verdeelmodellen

Met betrekking tot de eerste geldstroom (de rijksbijdrage) treffen we de overheid niet in de rol van opdrachtgever aan, maar in haar hoofdrol, als sponsor van het universitaire onderwijs en onderzoek. In totaal gaat het jaarlijks om ruim 2 miljard Euro (exclusief de LUW). Dat totaalbedrag is al sinds eind jaren zeventig min of meer gefixeerd: het verandert nauwelijks als landelijk de studenteninstroom toe- of afneemt. Dat betekent dat er een gegeven budget verdeeld moet worden over de universiteiten voor de uitvoering van de taken op het terrein van onderwijs, onderzoek en maatschappelijke dienstverlening. Het bekostigingsmodel is dus geen claimmodel, maar een *verdeelmodel*. Voor die verdeling zijn sleutels (indicatoren) nodig; verdeelmaatstaven die betrekking hebben op de onderwijs- en onderzoekstaken dan wel -prestaties van de instellingen. De algemene berekeningswijze voor de allocatie van middelen aan de universiteiten is vastgelegd in een Algemene Maatregel van Bestuur.⁴ Op grond daarvan wordt het totaal van het voor de universiteiten beschikbare middelenkader verdeeld en de rijksbijdrage per universiteit bepaald. Voor de rijksbijdrage geldt zoals gezegd het beginsel van bestedingsvrijheid. Dat betekent dat de gehanteerde rekenregels geen bestedingsregels zijn, maar verdeelregels: zij bepalen hoe een in het kader van de begroting vastgesteld budget voor het wetenschappelijk onderwijs over de universiteiten wordt verdeeld.

pluriformiteit en profilering

De financieringsstructuur van de universiteiten is derhalve pluriform. Algemeen wordt dat beschouwd als een groot goed: één financieringskanaal zou het bestaan van meerdere oriëntatiepunten binnen de wereld van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek belemmeren. Diversiteit in de bekostiging biedt de mogelijkheid tot profilering. Men kan zich ofwel als onderwijsinstelling c.q. -faculteit profileren (leven van de eerste geldstroom), of een sterk (fundamenteel) onderzoeksprofiel nastreven (door veel NWO-middelen aan te trekken), of zich ontwikkelen tot een sterk op de externe omgeving gerichte organisatie (die veel middelen uit opdrachten en contracten weet aan te trekken). In de praktijk is hier ook een zekere – langs disciplinaire lijnen – inkleuring van het universitaire landschap ontstaan (zo niet altijd geweest): letterenfaculteiten bijvoorbeeld horen typisch tot de eerste categorie, bèta faculteiten tot de tweede en bedrijfskunde tot de derde categorie.

In de volgende paragrafen wordt nader op de financieringssystematiek ingegaan en wel met name op de modellen die vanaf het begin van de jaren 80 zijn gebruikt voor de verdeling van de eerste geldstroom. We gaan daarbij meer in detail in op de onderzoeksbekostiging in het

⁴ Momenteel is dat het zogenaamde Bekostigingsbesluit WHW.

WO.⁵ Hoewel het universitair onderzoek wordt bekostigd uit de eerste, tweede en derde geldstroom gaan we voornamelijk in op de eerste geldstroom en de onderliggende verdeelmodellen.

2. De periode 1983-1992: PGM

We beginnen onze geschiedschrijving van de bekostiging over de periode 1983-1992 met een korte schets van wat voorafging.

Tot 1960 worden de universiteiten op declaratiebasis bekostigd (Hazeu, 1990). Er wordt nog geen bekostigingsmodel gebruikt. Dientengevolge is er enige 'ruimte' voor onderhandelingen tussen de minister en de afzonderlijke universiteiten. Sedertdien wordt de bekostiging van de exploitatiemiddelen direct gekoppeld aan het aantal ingeschreven studenten. Deze koppeling wordt vastgelegd in het zogenaamde ATOOM-model (Ambtelijk Technisch Overleg Over Middelenverdeling). Door middel van dit model worden per instelling een totaalbedrag voor personele middelen en een totaalbedrag voor materiële middelen berekend. Deze bedragen worden als lump sum aan de universiteiten ter beschikking gesteld. De universiteiten zijn echter niet bevoegd om personele middelen aan te wenden in de materiële sfeer en omgekeerd (Groot & Van de Poel, 1993).

In 1978 wordt de opvolger van het ATOOM-model ingevoerd: het ITT-model (Intentionele Taakstelling en Toewijzing). Een belangrijke reden voor het introduceren van dit nieuwe model is gelegen in het feit dat de minister van Onderwijs een minder directe koppeling dan in ATOOM wenst tussen onderzoeksmiddelen en studentenaantallen. Deze koppeling wordt in het ITT-model enigszins 'op afstand gezet'.⁶ Het budget voor personeelslasten is niet meer volledig gebaseerd op studentenaantallen, maar bevat ook een student-onafhankelijk basisbedrag, de zogenaamde 'nullast', een vaste voet. Het variabele budgetdeel wordt bepaald door het aantal 'onderwijsvragende' studenten in plaats van door het totaal aantal ingeschreven studenten. Deze verandering vloeit voort uit het gegeven dat niet alle ingeschreven studenten even intensief aan het onderwijsproces deelnemen. Het budget is de resultante van het aantal personeelsplaatsen dat wordt berekend door de vermenigvuldiging van (van tevoren vastgestelde) student/staf ratio's met het aantal onderwijsvragende studenten.

PGM

In 1983 wordt dan het Plaatsen Geld Model (PGM) ingevoerd als opvolger van het zogenaamde ITT-model. Hiermee wordt een einde gemaakt aan de situatie dat de activiteiten *onderzoek* en *maatschappelijke dienstverlening* worden bekostigd als een opslag op het bedrag voor *onderwijs*. Onderzoek en maatschappelijke dienstverlening worden vanaf dat jaar (grotendeels) onafhankelijk van studentenaantallen bekostigd. In het PGM model wordt per instelling en per jaar een normatieve relatie gelegd tussen de te verrichten taken en de daarvoor benodigde middelen. Onder normatief wordt in deze context verstaan: onafhankelijk van de *werkelijke* situatie in een universiteit. Dat neemt niet weg dat veel van de normen in de praktijk overwegend historisch bepaald zijn.

Het PGM is geënt op de drie taken die universiteiten volgens de wet geacht worden te verrichten:

⁵ Het HBO heeft wettelijk geen onderzoekstaak, maar mag in het verlengde van zijn onderwijstaak wel toegepast (contract-) onderzoek doen. De recente introductie van lectoren aan het HBO zet de hogescholen echter wel degelijk op de 'onderzoekskaart'.

⁶ Begin jaren 70 mocht een universiteit voor elke 12 tot 20 studenten extra (afhankelijk van het type studierichting) een extra personeelslid aanstellen.

1. het geven van wetenschappelijk onderwijs
2. het verrichten van grensverleggend of doelgericht onderzoek
3. het verlenen van specifieke diensten aan de maatschappij.

Terwijl de taken 1 en 2 voor zich spreken gaat het bij taak 3 om het beschikbaar stellen van specifieke kennis of faciliteiten aan de maatschappij in het algemeen. Een voorbeeld hiervan is de patiëntenzorg door de staf van medische faculteiten. Het nieuwe model moet aan de volgende eisen voldoen:⁷

1. het eigene van elk van de drie taken tot zijn recht laten komen, dat wil zeggen een minimumvoorziening daarvoor te garanderen;
2. op vrij eenvoudige wijze consequenties van bezuinigingen, nieuw beleid, minder studenten en dergelijke zichtbaar en bespreekbaar maken;
3. de wisselwerking kunnen aangeven tussen beschikbare middelen (geld) en aantal en aard van daarmee te financieren arbeidsplaatsen bij het wetenschappelijk onderwijs.

Om deze doelen te bereiken is het model gesplitst in een volumecomponent (het Plaatsenmodel) en een prijscomponent (het Geldmodel). De eerste heeft betrekking op het aantal personeelsplaatsen, de tweede op de gemiddelde personeelslast. Het Plaatsenmodel bevat op zijn beurt weer een tweetal deelmodellen:

- een deelmodel voor de berekening van het aantal plaatsen voor wetenschappelijk personeel (WP-plaatsen);
- een deelmodel ter bepaling van het aantal plaatsen voor niet-wetenschappelijk personeel (NWP-plaatsen).

Het deelmodel voor de WP-plaatsen bestaat uit een aantal onderdelen, namelijk het A1-deel, het A2-deel, het AM-deel en het B-deel. De eerste drie onderdelen worden tezamen het A-deel genoemd. A1 heeft betrekking op het geven van wetenschappelijk onderwijs, A2 op de eigen beleidsruimte voor het beginnen van nieuw wetenschappelijk onderzoek, en AM op het uitvoeren van maatschappelijke dienstverlening. Van het totale aantal formatieplaatsen binnen het plaatsenmodel beslaat het A1-deel 55,5%, het A2-deel 9,3%, het AM-deel 8,5% en het B-deel 26,7%.

A deel

Het Plaatsenmodel WP wordt, althans met betrekking tot het A-deel, grotendeels gekenmerkt door normatieve relaties tussen taken en middelen. De bekostigingsgrondslag⁸ wordt gevormd door het aantal *onderwijsvragende studenten*, berekend op basis van de volgende formule:

$$Y = 4,5 * A + 1,35 * U$$

met:

- Y : bekostigingsgrondslag
 A : aantal afstudeerders
 U : aantal uitvallers

Bij de introductie van PGM is de normatieve studieduur van afstudeerders en uitvallers bepaald op 4,5 respectievelijk 1,6 jaar. Vanaf 1987 wordt de laatste parameter bijgesteld tot 1,35 jaar.⁹ Uitgegaan wordt van feitelijke, in het verleden gerealiseerde rendementen per instelling, gedefinieerd als de fractie van de eerstejaars instroom die uiteindelijk afstudeert:

$$A = EJ * R \quad \text{en} \quad U = EJ * (1 - R)$$

⁷ Zie Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1983), *Het Plaatsen-Geld-Model. Een korte toelichting op het nieuwe financieringsmodel voor het wetenschappelijk onderwijs*. Den Haag: SDU.

⁸ De bekostigingsgrondslag is de volumecomponent (hier: het aantal onderwijsvragende studenten) die vervolgens met een prijscomponent (een bekostigingstarief) wordt vermenigvuldigd.

⁹ Het gevolg was: een bezuiniging van 20 miljoen gulden (9 miljoen Euro) op het budget voor het WO.

met:

EJ : eerstejaars instroom

R : numeriek rendement

Om zo actueel mogelijke rendementscijfers te gebruiken worden de formules cohortsgewijs uitgewerkt. Een en ander komt erop neer dat de bekostigingssystematiek kan worden gekenschetst als een vorm van rendementsbekostiging; ze bevat prikkels voor een zodanige aanpassing van de productie- en kostenstructuren dat de verblijfsduur van afstudeerders en uitvallers wordt beperkt. Beperking van de verblijfsduren levert een instelling niet meer of minder rijksbijdrage op. Wel leidt een dergelijke beperking voor de instelling tot een gunstiger kosten/batenverhouding. Verhoging van het numeriek rendement leidt daarentegen wel tot een hogere rijksbijdrage, zij het pas geruime tijd nadat maatregelen ter verhoging van het rendement zijn genomen.

De bekostigingsstarieven worden per cluster van studierichtingen op normatieve wijze bepaald op basis van standaard-curriculum-profielen, aantallen contacturen en ondermeer voorbereidingstijden. Op grond van deze normen zou het wetenschappelijk onderwijs adequaat gefinancierd moeten kunnen worden. De normen kennen een student-onafhankelijke component (de 'vaste voet' of 'nullast') van 4 à 5 WP-plaatsen per faculteit en een variabele component. De variabele component is uitgedrukt in staf/student verhoudingen en wel:

1 : 36 voor alfa-achtige studierichtingen

1 : 30 voor gamma-achtige studierichtingen

1 : 20 voor bèta, technische en medische studierichtingen.

Met behulp van het te verwachten aantal onderwijsvragende studenten per faculteiten en per universiteit wordt uitgerekend op hoeveel staf een universiteit 'recht' heeft voor onderwijs alleen. Daar bovenop wordt voor elke vier promoties (gemiddelde van de laatste drie jaar) een extra WP-plaats toegekend. Voor wetenschappelijk onderwijs is echter ook nodig dat de staf wetenschappelijk 'bijblijft' en effectief deel kan nemen aan beheers- en bestuursactiviteiten en enige algemene (maatschappelijke) dienstverlening. Daarom worden de berekende aantallen onderwijs-WP verhoogd en wel zo dat de verhouding onderwijs : onderwijs-ondersteunend onderzoek : beheer/bestuur e.d. in het toe te wijzen A1-deel 69 : 23 : 8 is.

In het kader van het A2 deel ontvangt elke universiteit een normatief berekende (dat wil zeggen voor elke instelling op dezelfde wijze berekende) basisvoorziening voor vernieuwing van het onderwijs- en onderzoeksaanbod. Deze is deels afhankelijk van de omvang van de instelling en voor het andere deel van de facultaire opbouw van de universiteit. Voor elke faculteit worden 6 WP toegekend.

In verband met de taken in het kader van maatschappelijke dienstverlening wordt in het AM-deel een specifieke toewijzing berekend op basis van afzonderlijke normstellingen per instelling. Het betreft taken als patiëntenzorg (geneeskunde, tandheelkunde, diergeneeskunde) en toewijzingen in verband met voor het publiek opengestelde musea en ontwikkelingshulp.

B deel: Voorwaardelijke gefinancierd onderzoek

Het B-deel is bedoeld als een verzameling toewijzingen aan universiteiten voor specifieke onderzoekprogramma's van een bepaalde minimumomvang. In tegenstelling tot de onderwijsmiddelen vindt de verdeling van de onderzoeksmiddelen over de instellingen niet plaats op normatieve wijze, dat wil zeggen er vindt geen uitdrukking plaats in onderzoeksprestaties en -prijzen. Het B-deel heeft geen normen-basis. Zo is het B-deel onafhankelijk van studentenaantallen. In het B-deel is op nationaal niveau een onderzoekstaakstelling vastgesteld, waarbij de allocatie van middelen plaats dient te vinden – althans zo was de bedoeling – op basis van gebleken kwaliteit van het onderzoek. Daartoe is in 1982/83 een stelsel van *voorwaardelijke financiering* (VF) ingevoerd.

Doel van de VF is kwaliteit en samenhang van het onderzoek te bevorderen en de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie van het onderzoek periodiek te beoordelen. Daarvoor dienen er onderzoeksprogramma's te worden opgesteld met de volgende kenmerken:

- (1) behoorlijke omvang (ten minste vijf mensjaren onderzoek) en samenhang (meerdere onderzoekers bij betrokken);
- (2) langer lopend (vijf jaar);
- (3) kwaliteit extern goedgekeurd (door onafhankelijke, disciplinaire aan de KNAW opgehangen commissies).

Elke instelling krijgt via het financieringsmodel een budget aan VF-onderzoek toegewezen en de taak deze 'ruimte' op te vullen met onderzoek dat aan de genoemde eisen voldoet. De ruimte wordt toebedeeld onder de voorwaarde dat deze wordt benut voor extern goedgekeurd onderzoek. Daarnaast verplicht de universiteit zich tot de interne bescherming van dat onderzoek en tot een verstrekking van informatie over de financiering van het onderzoek: op vrij gedetailleerde wijze moet de instelling duidelijk maken hoe de middelen zijn besteed. In die zin wordt er over het B-deel gesproken in termen van 'streef-ruimte' of 'plafonds'. De programma's binnen het B-deel krijgen op grond van een positief kwaliteitsoordeel van terzake kundige beoordelingsinstanties een vijfjarige financieringsgarantie van de minister.

De omvang van het B-deel zal in de loop van de tijd per universiteit kunnen gaan verschillen, al naargelang het succes dat de instelling heeft met het vullen van het B-deel. De ruimte die een succesvolle universiteit zal kunnen gaan claimen zal echter niet – zoals tot dan toe gebruikelijk – van de minister afkomstig zijn, maar zal moeten komen van minder succesvolle universiteiten. De universiteiten zullen op deze manier direct met elkaar gaan concurreren om de totale omvang van het budget dat elke universiteit aan onderzoek kan besteden.

Voor de Voorwaardelijke Financiering werden in beginsel ruim 4000 financierbare WP-plaatsen beschikbaar gesteld. In tabel 2 is de verdeling over de universiteiten gegeven.

Tabel 2: B-delen per universiteit

	B-deel 1983 (in fte)
Leiden	357,4
Utrecht	693,0
Groningen	419,3
Rotterdam	186,2
Maastricht	84,5
Univ v. Amsterdam	670,6
Vrije Universiteit	341,6
Nijmegen	377,9
Tilburg	59,3
Delft	545,9
Eindhoven	284,1
Twente	205,2
Wageningen	162,9
Totaal	4387,9

De B-delen voor de afzonderlijke instellingen zijn bij de (budgettair neutrale) invoering van PGM als restpost vastgesteld en wel op de volgende wijze:

$$\text{B-deel in 1982} = \text{totaal WP} - (\text{A1} + \text{A2} + \text{AM}).$$

Kortom, de omvang van de B-delen werd gebaseerd op de bestaande praktijk en er werd geen rationale gezocht voor de onderzoekstaakstelling per universiteit. Het 'sluitend maken' van de middelenverdeling stond voorop.

Het lag in de bedoeling dat, nadat alle VF-plaatsen waren vastgelegd, nieuwe programma's alleen in het B-deel konden worden opgenomen wanneer eerder beschermde programma's af waren gelopen. Het totale B-deel zou derhalve centraal geadministreerd moeten worden. De bedoeling was dat de vrijvallende plaatsen van aflopende onderzoeksprogramma's niet per definitie weer bij dezelfde instelling terug behoeften te komen. Toewijzing van nieuwe programma's zou derhalve plaatsvinden op basis van competitie. En verschillen in onderzoekskwaliteit zouden moeten kunnen leiden tot herverdeling van middelen tussen universiteiten.

Onder druk van de universiteiten besloot de minister echter al snel van die bedoelingen af te zien. Het onderzoeksvolume dat iedere instelling in het jaar van invoering van de VF had werd bevroren. Daardoor verloor het instrument één van zijn tanden, maar niet de belangrijkste: universiteiten zijn zich intern aanzienlijk meer gaan richten op het leveren van onderzoekprestaties en het zichtbaar maken daarvan. Aan het eind van de democratiseringsjaren en de jaren van snelle groei van het personeelsbestand vond het ministerie het belangrijk door middel van de VF de universiteiten een impuls te geven hun productie meer zichtbaar te maken. In die zin is de VF ook een budgetdefensiestrategie van de minister van Onderwijs richting de minister van Financiën geweest (Hazeu, 1983).

De introductie van de VF ging met nogal wat problemen gepaard – met name omdat de doelstellingen, criteria en mogelijke consequenties nog niet helder waren omschreven.¹⁰ Uit een grootschalig evaluatie-onderzoek uitgevoerd door de Vakgroep Wetenschapsdynamica van de Universiteit van Amsterdam (o.a. Spaapen *et al.*, 1988) zijn de reacties van de universiteiten op dit 'learning by doing' proces in beeld gebracht. In de eerste jaren van het VF proces is er op de universiteiten nog sprake van zeer veel weerstand en scepsis, omdat de VF als een aantasting van de autonomie werd gezien. Toch kiezen de universiteiten er al snel voor om hun B-delen op te vullen met onderzoeksprogramma's¹¹ en wordt naar gezamenlijke oplossingen gezocht – met name om de reallocatiedreiging te beperken, c.q. weg te nemen.

Terwijl de universiteiten aanvankelijk inboeten aan autonomie weten zij in de loop van de jaren 80 een deel van deze autonomie weer te herwinnen door het maken van afspraken – ook met de beleidsambtenaren, dit geheel in de geest van het poldermodel – over de manier waarop zij de middelen zullen herverdelen op basis van beoordelingen. De externe beoordeling wordt onder druk van instellingen en onderzoekers door het ministerie meer en meer gedelegeerd aan disciplinaire organisaties. De organisatie berust voortaan bij de VSNU en de uitvoering bij enkele belangrijke met de universiteiten verbonden instituties. Beslissingen over reallocaties worden op de lange baan geschoven. Aldus wordt de dreiging van de VF danig afgezwakt. Spaapen c.s. concluderen dan ook dat van de oorspronkelijke bedoeling van de VF, namelijk de identificatie en selectie van goed onderzoek en de bescherming ervan, maar weinig is terechtgekomen. De balans in de beleidsontwikkeling tussen wetenschapsinhoudelijke ('professionele') criteria en administratieve ('bestuurlijke') blijkt door te slaan naar de laatste. Spaapen c.s. pleiten er dan ook voor om – zo men verder zou willen met VF-achtige operaties – te focussen op het versterken van de bestuurlijke kracht van het universitaire 'middenniveau', dat wil zeggen de managementstructuren op faculteitsniveau. Daar vindt de programmering en selectie van onderzoek plaats en wordt de personeelsformatie besproken.

¹⁰ Ministerie van OCW (1982), *Beleidsnotitie Voorwaardelijke Financiering*. 18 Mei 1982.

¹¹ Veelal tot een niveau dat ruim hoger ligt dan de toegewezen ruimte. Dit was mogelijk omdat de VF niet al het onderzoek van de universiteit beslaat - 60% van de onderzoeksinspanning werd erdoor gedekt.

NWP

In het tweede deelmodel van het Plaatsenmodel wordt het aantal fte's NWP bepaald. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt tussen primaire taken (onderwijs, onderzoek, dienstverlening) en secundaire taken. Het noodzakelijk geachte aantal NWP-plaatsen voor onderwijs en onderzoek wordt door middel van NWP/WP-normen gekoppeld aan het aantal WP-plaatsen, inclusief het aantal onderzoeksplaatsen uit hoofde van de tweede geldstroom.¹² De NWP-ondersteuning voor maatschappelijke dienstverlening wordt niet-normatief vastgesteld. De aantallen NWP-plaatsen voor secundaire taken worden normatief bepaald. Tevens wordt een vaste voet bekostigd.¹³

De uitkomsten van de toewijzingsberekeningen van het plaatsen-model leveren uiteindelijk per instelling een totaal aantal WP en een op soortgelijke wijze berekend totaal aantal NWP. Wanneer het aantal personeelsleden per universiteit is bepaald kan dit aantal via het Geldmodel – waarin gebruikgemaakt wordt van gemiddelde personeelslasten¹⁴ – omgerekend worden in een totaalbudget voor personele lasten. Dat budget wordt als lump sum beschikbaar gesteld.

OLM

Het budget voor materiële exploitatieuitgaven wordt bepaald door middel van het Overige Lastenmodel (OLM). De overige lasten worden in dat model onderscheiden in harde lasten en normeerbare lasten.¹⁵ De harde lasten worden op declaratiebasis door de minister vergoed en zijn geoormerkt. De normeerbare lasten zijn, afgezien van bepaalde huisvestingslasten waarbij het vloeroppervlak een rol speelt, gerelateerd aan PGM-uitkomsten. De normeerbare lasten worden als lump sum aan de instellingen uitgekeerd.

Afgezien van de bekostiging op basis van PGM en OLM kent de eerste geldstroom een apart investeringsbudget (in 1990 184,2 miljoen gulden, 836 miljoen Euro) en een groot aantal specifieke uitkeringen. Niet alle middelen worden namelijk op grond van de bekostigingsmodellen berekend. Toewijzing van middelen voor niet-normeerbare lasten, zoals huur, rente en aflossing, vindt plaats – na goedkeuring van het ministerie – op basis van de werkelijke uitgaven van een instelling. Investeringsmiddelen worden op aanvraag bekostigd. Daarnaast worden specifieke taken door het ministerie buiten de modellen om bekostigd via de additionele bekostiging. De niet-normatief berekende onderdelen van de rijksbijdrage alsmede de additionele bijdragen kunnen echter uitsluitend worden gebruikt voor de bekostiging van de taken waarvoor deze zijn bedoeld. Dit heet oormerking. Dat geldt ook voor de financiering van de investeringen. De via de bekostigingsmodellen PGM en OLM bepaalde middelen worden als lump sum aan de instellingen ter beschikking gesteld.

Exclusief de wachtgeldten neemt het geheel van investeringsmiddelen en andere specifieke uitkeringen in 1990 9,3 procent van de totale eerste-geldstroommiddelen in beslag. In het begin van de jaren negentig is het aantal specifieke uitkeringen drastisch gereduceerd.

¹² De volgende NWP/WP-normen zijn in 1983 van toepassing: alfa cluster 0,15; bèta cluster 0,8; gamma cluster 0,2; medisch cluster 0,9; technisch- en landbouw cluster 1,1.

¹³ De vaste voet bedraagt 120 NWP plaatsen per instelling. Daarnaast is het aantal NWP plaatsen gerelateerd aan het aantal onderwijsvragende studenten, de in gebruik zijnde vloeroppervlakte en het aantal personeelsleden in de andere categorieën (inclusief WP tweede geldstroom).

¹⁴ De Gemiddelde Personeelslast is afhankelijk van de rangenstructuur van het WP, resp. NWP. In het Geld-model is per groep van faculteiten uitgerekend wat landelijk de gemiddelde rangenstructuur is en hoe hoog het gemiddelde salaris en de indirecte personeelslast per rang is.

¹⁵ De harde lasten bestaan uit huisvestingslasten (onroerend-goedbelasting, huur, onderhoud wegen), verzekeringen en specifieke lasten. Tot de normeerbare lasten worden de volgende categorieën gerekend: apparatuur voor onderwijs en onderzoek, reiskosten, materiële kosten algemene diensten, communicatie en vervoer, studentenvoorzieningen en personeel restauratieve voorzieningen, huisvestingslasten (onderhoud, schoonhouden, energielasten).

Wachtgeld (in 2000) en investeringen (in 1995; zie volgende paragraaf) zijn dan in feite aan het lump sum budget toegevoegd.

Reflectie op de PGM periode

Het PGM was oorspronkelijk opgezet als een behoeftemodel; er werd een normatieve relatie gelegd tussen de opgelegde taken en de daarvoor benodigde middelen. In de praktijk fungeerde PGM echter als een verdeelmodel, omdat aan het beschikbare budget op macroniveau een plafond was opgelegd. Dit laatste heeft regelmatig geleid tot spanningen tussen het via PGM berekende budget en het beschikbare macrobudget.¹⁶ Deze discrepantie werd in de tweede helft van de jaren 80 veelal opgelost door aanpassingen van de modelparameters¹⁷, dan wel door hantering van algemene reductiefactoren ('kaasschaaf'-methoden) (Goudriaan *et al.*, 1990). Uitgaande van het PGM model was er al met al eind jaren 80 sprake van een onderfinanciering van de taken van universiteiten. Deze onderfinanciering deed zich evenwel uitsluitend voor op het gebied van het wetenschappelijk onderwijs (zowel de personele kant – de PGM toewijzing waar eind jaren 80 van een onderfinanciering van zo'n 3% sprake was – als de materiële kant, waar van een onderfinanciering van zo'n 20% sprake was afgemeten aan het OLM model) en niet zozeer op het gebied van het onderzoek. Kortom, de samenhang tussen taken en middelen ging verloren.

Terugblikkend op de PGM periode kan de eerste geldstroombekostiging via het stelsel van Voorwaardelijke Financiering (VF) worden gekenschetst als een onderdeel van PGM dat in zijn uitwerking uiteindelijk voornamelijk budgettair en historisch bepaald is en weinig mogelijkheden biedt tot reallocaties op grond van onderzoeksprestaties. Toch heeft de VF er echter ook aan bijgedragen dat er veel meer aandacht kwam voor de (gebleken of verwachte) onderzoekskwaliteit. Een effect van de VF was dat het de universiteiten in hoog tempo doordrong van hun kwetsbaarheid op dit punt. De grote studententoeestroom maakte de instellingen in de ogen van de buitenwereld (maatschappij, politiek) primair tot opleidingsinstellingen, hetgeen relatief grote budgetten voor onderzoek (in tijden van grote bezuinigingstaakstellingen bij de overheid) niet langer automatisch rechtvaardigde. Terugblikkend kan gesteld worden dat de universiteiten de VF hebben aangegrepen om hun onderzoek op orde te brengen. Als beloning daarvoor zijn de universiteiten er in geslaagd hun (relatief hoge) budget voor een zelfstandige onderzoeksopdracht vast te houden.

Volgens sommigen heeft de aandacht voor de onderzoekskwaliteit ertoe geleid dat de balans onderwijsinstelling-onderzoekinstelling – zeker in de jaren 80 en beginjaren 90 – meer doorsloeg naar het onderzoek. Onderzoekprestaties bepaalden (en bepalen nog steeds) sterk het carrièreperspectief van academici. Ook al vond binnen PGM geen objectieve, normatieve versleuteling van onderzoeksmiddelen plaats, toch was het een eerste voorzichtige stap op weg naar het inbouwen van stimuli in de bekostigingssystematiek om onderzoekprestaties meer zichtbaar en grijpbaar te maken. Vanaf de jaren '80 werd steeds meer nagedacht over aangrijpingspunten om de verdeling van de onderzoeksmiddelen te objectiveren en te normeren, zij het dat dit niet tot noemenswaardige reallocaties tussen instellingen heeft geleid.

Binnen de VF werd de kwaliteitszorg aanvankelijk ingevoerd in de vorm van beoordelingen vooraf. Later is het systeem volledig omgezet in een beoordeling achteraf: verantwoording op basis van geleverde onderzoeksprestaties en in relatie tot de ingezette middelen. De invoering van het VF stelsel heeft volgens de universiteiten geleid tot bundeling van onderzoek in (samenhangende, meerjarige) programma's en tot kwaliteitsverbetering (VSNU, 1997).

¹⁶ Dit macrobudget stond op haar beurt onder invloed van de TVC- (Taakverdeling en Concentratie) en SKG- (Selectieve Krimp en Groei) operaties onder de kabinetten Lubbers I, resp. Lubbers II. Tot 1985 werden de bezuinigingen mede gerealiseerd door het vervallen van het vijfde studiejaar.

¹⁷ Onder andere kortingen op de nullast per faculteit.

Kwaliteitstoetsing van onderzoekprogramma's en verantwoording van de besteding van onderzoeksmiddelen waren belangrijke functies van het VF-stelsel op lokaal niveau.

Het Plaatsen Geld Model is een uiterst gecompliceerd model; een model dat bovendien ten gevolge van aanpassingen en verfijningen in de loop der jaren steeds ingewikkelder en intransparanter is geworden. Tevens ontbreekt in PGM een duidelijke, doorzichtige prikkelstructuur (Goudriaan, De Groot, Pannebakker, 1990), ook vanwege het feit dat PGM werkt met *verwachte* studierendementen in plaats van gerealiseerde rendementen.

Wat de bekostiging van het universitaire *onderzoek* betreft zijn de prikkels gericht op kwaliteit en doelmatigheid relatief gering. Onderzoeksmiddelen worden niet in open competitie toegekend en externe beoordeling van onderzoek vertaalt zich niet rechtstreeks in budgetten. In het PGM bestaat in theorie weliswaar een prikkel tot het aantrekken van tweede geldstroomonderzoek, via de gedeeltelijke bekostiging van ondersteunend personeel, maar deze premiëring wordt in de praktijk veelal als ontoereikend gezien. Volgens Goudriaan *et al.* (1990) leiden dergelijke koppelsubsidies in het algemeen tot problematische en gecompliceerde besluitvormingsstructuren en zou een voorkeur moeten worden gegeven aan meer direct werkende prikkels. Het initiëren en stimuleren van innovatief onderzoek zou volgens deze auteurs beter plaats kunnen vinden door een vergroting van de tweede geldstroom.

Er komt aan het eind van de jaren tachtig dan ook steeds meer kritiek op PGM. Er vindt uitgebreide discussie en advisering plaats aangaande mogelijke alternatieven voor PGM. Door een commissie van onafhankelijke deskundigen (Goudriaan *et al.*, 1990) werd ten aanzien van de bekostiging van het wetenschappelijk onderzoek in een aantal 'lessen in bekostigen' onder meer betoog¹⁸ dat onder PGM de prikkels tot kwaliteitsverbetering te beperkt zijn en een verhoging van de kwaliteit en doelmatigheid mogelijk bereikt zou kunnen worden door een vergroting van het aandeel van competitief, op nationaal en internationaal niveau aanbestede onderzoekscontracten voor fundamenteel onderzoek. Een soort NWO-model derhalve. Alleen bij omvangrijke projecten met gespecialiseerd personeel en dure kapitaalgoederen zou de keuze voor door de overheid rechtstreeks geproduceerd dan wel sterk gereguleerd onderzoek in aanmerking komen. Bij het aangaan van contracten zouden de reputaties van onderzoekers, mede afgemeten aan onderzoekprestaties in het verleden, een belangrijke rol kunnen spelen. Contracten zouden het karakter moeten hebben van een meerjarige overeenkomst, waarbij de contractant een inspanningsverplichting tot het verrichten van fundamenteel onderzoek op een bepaald gebied aangaat. Na een aantal jaren kan worden vastgesteld in hoeverre – door vakgenoten als zodanig beschouwd – resultaten zijn geboekt. Bij het aangaan en vernieuwen van contracten zou een systeem van *peer review* moeten worden gebruikt. Daarbij zouden ook buitenlandse deskundigen moeten worden ingebracht.

3. De periode 1993-1996: het bekostigingsmodel HOBEEK

Vanaf eind jaren '80 werd er een levendige discussie gevoerd over de aanpassing van de bekostigingssystematiek. Voorop stond een vereenvoudiging van de systematiek; een reductie van het aantal compartimenten en kostensoorten in de modellen en het hanteren van integrale tarieven voor studenten, promoties en WP-plaatsen voor onderzoek. Ook werd er gediscussieerd over de correctie van de onderfinanciering, vraagbekostiging ('vouchers') en het harmoniseren van de tarieven voor WO en HBO.

¹⁸ Verder kan ook het advies van het bureau Deloitte worden genoemd (Deloitte e.a., 1990). Het advies, dat alleen op de bekostiging van onderwijs betrekking had, kwam na een afweging van een aantal alternatieven tot een keuze voor bekostiging op grond van eerstejaars instroom en afgegeven eindexamen's (doctoraaldiploma's). Daarmee lijkt het sterk op de systematiek van PBM – zie hierna.

Uiteindelijk vindt voor het begrotingsjaar 1993 de invoering van een nieuwe systematiek plaats. Vanaf dat jaar wordt voor het grootste deel (ongeveer 90 procent) van de eerste-geldstroombekostiging van de universiteiten een nieuw model gebruikt, het HOBEEK-model (Hoger Onderwijs Bekostiging). De resterende 10 procent bestaat voornamelijk uit investeringsmiddelen en wachtgelden.¹⁹ Dit verdeelmodel hanteert formules (rekenregels), die zijn gebaseerd op normen (prijzen, tarieven) en bekostigingsgrondslagen (ingeschreven studenten, diploma's, promoties). De verdeelregels bepalen hoe een in het kader van de begroting vastgesteld WO-budget als lump sum over de universiteiten wordt verdeeld. De regels zijn ten opzichte van het vroegere Plaatsen-Geld-Model aanzienlijk vereenvoudigd en beperkt. Bovendien hebben – in tegenstelling tot PGM – de in de verdeelregels opgenomen normen geen relatie met werkelijke kosten. Derhalve is het strikt genomen niet juist om de term 'prijzen' te gebruiken. Beter is om te spreken van premies of bijdragen.

Het HOBEEK model sluit daarmee aan bij een trend die in de jaren 80 al werd ingezet en waarvan de filosofie werd uitgedrukt in de HOAK nota (Hoger Onderwijs Autonomie en Kwaliteit; Tweede Kamer 1985/1986). In de HOAK-nota kondigde de minister een besturingsfilosofie aan waarin de bestuurlijke relatie tussen overheid en hoger onderwijs werd gekenschetst als een systeem van sturen op afstand binnen duidelijk aangegeven kaders – kaders waarbinnen instellingen een grotere planningsvrijheid krijgen om hun eigen keuzes te maken en verantwoordelijkheid te nemen en geacht worden achteraf verantwoording af te leggen over de geleverde prestaties. Gedetailleerde regelgeving paste niet in de HOAK filosofie. De HOAK nota en de daarop gebaseerde Hoger Onderwijs en Onderzoekplan (HOOP) nota's resulteerden in een nieuwe wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW). De WHW vroeg om een aanpassing van de bekostigingssystematiek in de richting van een meer globale ('afstandelijke'), op prestaties gerichte en 'verantwoording afleggen achteraf' gebaseerde benadering.

HOBEEK bestaat uit een onderwijsdeel (23% van de modelmatig verdeelde middelen), een onderzoeksdeel (64%) en een verwevenheidsdeel (13%). Alvorens we hierop verder ingaan, allereerst nog een opmerking over de dekking van de huisvestingslasten. De investeringsmiddelen worden aanvankelijk nog apart gealloceerd op basis van gehonoreerde aanvragen en kunnen dus worden beschouwd als geormerkte (specifieke) uitkeringen. Sinds 1995 zijn de universiteiten echter eigenaar van hun gebouwen en terreinen en zijn ze zelf verantwoordelijk voor hun huisvestingsinvesteringen. Universiteiten ontvangen vanaf die datum een vergoeding voor investeringen als opslag op de lump sum.

onderwijsdeel

Het HOBEEK onderwijsdeel (23% van de verdeelmodel middelen) wordt op basis van twee bekostigingsgrondslagen ('prestatiegegevens') verdeeld, namelijk de aantallen ingeschreven *studenten* en de aantallen afgegeven *doctoraaldiploma's*.²⁰ Elke ingeschreven student wordt bekostigd voor een periode die maximaal gelijk is aan de normatieve cursusduur. Dit brengt met zich mee dat een aantal (reeds meer dan 4 of 5 jaar ingeschreven) studenten niet meetelt voor de bekostiging.²¹ De hoeveelheidsgegevens worden vermenigvuldigd met bekostigingstarieven. Twee tarieven, een laag en een hoog, worden gehanteerd:²²

¹⁹ De uitkeringen aan voormalige/overtollige universitaire medewerkers komen voor rekening van de universiteiten ('decentralisatie wachtgelden').

²⁰ De tellingen die voor begrotingsjaar t worden gebruikt hebben betrekking op het jaar t-2. In het jaar t-1 worden de gegevens verwerkt in de ontwerp-begroting voor het jaar t.

²¹ Alleen de studenten die vier jaar of korter staan ingeschreven tellen mee. Indien de normatieve cursusduur vijf jaar (opleidingen tot apotheker, tandarts, wijsgeer van een vakgebied) of zes jaar (opleidingen tot arts en dierenarts) bedraagt tellen die extra jaren ook mee. Voor technische en bèta opleidingen die vijf jaar duren wordt het extra (vijfde) jaar niet vergoed via het bekostigingsmodel. De herprogrammering van de studies (invoering tweefasenstructuur) in de jaren tachtig heeft bij deze opleidingen niet geleid tot in vier jaar studeerbare programma's. In dat licht heeft de minister besloten

- f 5000,- (2270 Euro) voor onderwijsprestaties in de clusters alfa en gamma
- f 7500,- (3400 Euro) voor onderwijsprestaties in de clusters bèta, medisch, techniek en landbouw.

Er wordt geen onderscheid gemaakt in prijzen tussen ingeschrevenen en diploma's. Het betreft netto-prijzen - de universiteiten mogen de collegegelden die ze van hun studenten ontvangen, in tegenstelling tot de bekostiging onder PGM, behouden – er vindt geen verrekening met de rijksbijdrage plaats.

Toepassing van de basisformule 'prijs maal prestaties' leidt tot een budget dat hoger of lager is dan het beschikbare budget. Derhalve wordt een correctiefactor ('onderwijsfactor') toegepast, waardoor jaarlijks een eventuele over- dan wel onderschrijding van het landelijk beschikbare budget wordt voorkomen. De onderwijsfactor is het quotiënt van het macro-onderwijsbudget en het modelmatig berekende onderwijsdeel en wordt generaal toegepast om de som van de onderwijsdelen van de universiteiten te laten aansluiten op het beschikbare landelijke onderwijsdeel. Bij de (budgettair neutrale) overgang van PGM naar HOBEEK in 1993 is deze factor op 1 gesteld. Het landelijk onderwijsdeel is bij de introductie van HOBEEK bepaald op basis van de (laatste) uitkomst 1992 van PGM. De omvang van dit landelijk onderwijsdeel is in principe constant en kan slechts wijzigen als gevolg van veranderingen van het makro-kader, bijvoorbeeld door bezuinigingen of loon- en prijsontwikkelingen. Vanaf 1994 varieert de factor van jaar tot jaar, afhankelijk van budgetvolume en aantal prestatie-eenheden. In 1994 en 1995 heeft de onderwijsfactor de waarde 1,02 en in 1996 1,03.

Vergeleken met PGM kent HOBEEK slechts twee prijzen in plaats van zes. Bovendien zijn deze niet meer gebaseerd op (een ijdele poging tot benadering van) werkelijke kosten. Een ander verschil tussen HOBEEK en PGM is dat HOBEEK geen vaste voet (nullasten) kent, zoals bij PGM nog wel het geval is. Het principe van linearisering is bij HOBEEK volledig doorgevoerd. HOBEEK genereert daardoor geen prikkels tot proliferatie van nieuwe studierichtingen of het instandhouden van zeer kleine studierichtingen. Onder het PGM leverde iedere erkende studierichting een vaste vergoeding op, hetgeen instellingen een impuls gaf om voortdurend nieuwe studierichtingen in te willen stellen. Anderzijds brengt HOBEEK (zeer) kleine studierichtingen – zoals de kleine letteren – al snel in moeilijkheden (althans als universiteitsbesturen intern dezelfde verdeelregels hanteren als in het nationale verdeelmodel).

onderzoeksdeel

Het onderzoeksdeel van het HOBEEK model bevat vier componenten:

- een basisvoorziening (met een omvang van 15% van het onderzoeksdeel);
- een deel voor promoties en ontwerpers (omvang afhankelijk van prestatievolume);
- een deel voor onderzoeksscholen;
- een deel strategische overwegingen (resterende percentage).

De omvang van de basisvoorziening is landelijk bepaald op een vast percentage van 15 procent van het onderzoeksbudget. De verdeling daarvan geschiedt naar rato van de omvang van het onderwijsdeel per instelling. Ongeveer 9 procent van de onderzoeksmiddelen wordt gealloceerd op basis van aantallen gerealiseerde promoties en ontwerperscertificaten. Daarvoor worden vaste premies gehanteerd:

vooral nog geen premie op 'slecht gedrag' te moeten zetten. Het vijfde jaar leidt voor studenten echter wel tot een verlenging van de termijn gedurende welke zij een beroep op studiefinanciering kunnen doen.

²² De prijzen zijn gebaseerd op de in 1992 berekend hoogte van de prijzen die in het Hoger Beroepsonderwijs zouden zijn ontstaan indien op dat moment in het HBO eenzelfde systematiek zou zijn gehanteerd.

- f 60.000,- (27.200 Euro) voor dissertaties in de clusters alfa en gamma;
- f 120.000,- (54.500 Euro) voor dissertaties in de clusters bèta, medisch, techniek en landbouw;
- f 100.000,- (45.400 Euro) voor ontwerperscertificaten.²³

Ten einde te voorkomen dat hiermee een open-einde-regeling ontstaat binnen een overigens door een plafond begrensde macrobudget voor het geheel van universitaire onderwijs- en onderzoekstaken, is voorzien in een afgrendelingsmechanisme. In tegenstelling tot bij het onderwijsdeel is er niet gekozen voor een factor op de prijzen maar voor een afregeling via de *strategische overwegingencomponent* (SOC). Dit mechanisme zorgt ervoor dat eventuele overschotten of tekorten als gevolg van een stijging van de aantallen promoties en ontwerpers leiden tot een verlaging, respectievelijk verhoging van de SOC.

De component *onderzoekscholen* blijft vooralsnog leeg. De gedachte is dat wanneer na enkele jaren een uitgekristalliseerd en evenwichtig stelsel van onderzoekscholen tot wasdom is gekomen, in de HOBEK-systematiek een premie moet worden ingebouwd voor iedere erkende onderzoekschool die een universiteit rijk is.

De landelijk vastgestelde omvang van het deel strategische overwegingen (die in de tijd bezien veelal rond de 75% van het landelijke onderzoeksbudget schommelt) is bij de invoering van HOBEK in eerste instantie als 'restpost' verdeeld, zodat bij de overgang naar HOBEK bij de begroting 1993 sprake was van budgettaire neutraliteit per instelling. Voor de jaren na 1993 werd uitgesproken dat deze component ook als restpost gehanteerd wordt, maar dan alleen voor het macro-budget. De budgettaire neutraliteit geldt dan alleen nog voor het totaalbudget en niet meer voor de afzonderlijke universiteiten. Bij de invoering van HOBEK werd vastgelegd dat de minister – onder zware procedurele voorwaarden – in beginsel de mogelijkheid heeft, op grond van overwegingen van strategische aard, maatschappelijke relevantie en kwaliteit, beperkte²⁴ reallocaties te kunnen aanbrengen in de (historische) verdeling van de onderzoeksmiddelen. Dit zou kunnen leiden tot reallocaties tussen de instellingen. Tegelijkertijd heeft de minister onder druk van de instellingen en de Tweede Kamer het ultimatum remedium-karakter van deze bepaling benadrukt. Dat impliceerde dat ten aanzien van prioriteiten in het kader van het wetenschapsbeleid de minister zal overleggen met de universiteiten over hun inzet op die terreinen, en dat de bovenbedoelde 'kan-bepaling' vooralsnog niet werd toegepast.

De manier waarop de begrippen kwaliteit en maatschappelijke relevantie in dit verband zouden moeten worden geoperationaliseerd bleef echter onduidelijk. Er hebben dan ook geen reallocaties tussen universiteiten van gelden uit het strategisch onderzoeksdeel plaatsgevonden en de enige kanalen volgens welke onderzoeksmiddelen werden geobjectiveerd waren de component promotie/ontwerperspremies en (later) onderzoekscholen. Onze opmerkingen ten aanzien van de Voorwaardelijke Financiering (VF) kunnen derhalve hier worden herhaald: de beoordeling van (VF-) onderzoeksprogramma's leidt vooralsnog niet tot reallocaties tussen universiteiten.

verwevenheidsdeel

Een van de uitgangspunten bij de invoering van het bekostigingsmodel HOBEK was de gedachte dat de onderwijsprijzen in het Hoger Beroepsonderwijs en het wetenschappelijk onderwijs gelijk dienden te zijn. Invoering van dit uitgangspunt zou echter tot gevolg hebben

²³ De ontwerpersopleiding is een tweejarige tweede-fase-opleiding aan de technische universiteiten.

²⁴ Beperkt in de zin van: als een universiteit in de eigen beleidsafwegingen naar het oordeel van de minister te weinig prioriteit zou geven aan de door de overheid als relevant aangemerkte wetenschapsgebieden, de minister in dat geval de mogelijkheid heeft om in overleg met de universiteiten maximaal 2 procent van de omvang van de component strategische overwegingen van die universiteit voor reallocatie in aanmerking te brengen.

dat voor alle universiteiten de nieuwe onderwijsbudgetten lager zijn dan voorheen het geval was. Derhalve is gesteld dat datgene wat een universitaire opleiding duurder maakt dan een HBO-opleiding toegeschreven moet worden aan het wetenschappelijke karakter van universiteiten, dat is: onderwijs mede op basis van wetenschappelijk onderzoek. Bij universiteiten is sprake van een *verwevenheid* van onderwijs en onderzoek, hetgeen leidt tot additionele onderwijskosten vergeleken met het HBO. Het 'meer-bedrag' wat het universitaire onderwijs duurder maakt dan het HBO-onderwijs is opgenomen in de 'verwevenheidscomponent'. De verwevenheidscomponent kan daarmee tot de onderwijscomponent worden gerekend.

De verwevenheidscomponent is zo berekend dat de overgang van PGM naar HOBEEK budgettair neutraal kon verlopen. Voor elke instelling is in 1993 het nieuwe HOBEEK-budget (onderwijscomponent + onderzoekscomponent + verwevenheidscomponent) gelijk aan het oude PGM-budget (oude onderwijsbudget + oude onderzoeksbudget). Vanaf 1994 wordt de verwevenheidscomponent, na vaststelling van de landelijke omvang, gealloceerd als een generale opslag op het onderwijs- en onderzoeksdeel. Het voor elke instelling gelijke opslagpercentage wordt jaarlijks berekend door de landelijke omvang van het verwevenheidsdeel te delen door de som van de landelijke onderwijs- en onderzoekscomponent. In 1994 bedroeg het opslagpercentage 13 procent.

Reflectie op de HOBEEK periode

Het is goed om op te merken dat in 1993 het landelijke uniforme en externe beoordelingssysteem voor de bewaking van de kwaliteit van het onderzoek werd geïntroduceerd. Deze door de VSNU gecoördineerde²⁵ beoordeling bouwde voort op de VF-beoordelingen. De beoordelingsprocedure ligt vast in een zogenaamd Protocol en heeft als doel het vaststellen van de kwaliteit van de onderzoekprogramma's wat betreft wetenschappelijke kwaliteit, productiviteit, wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie en levensvatbaarheid van de programma's. Het verschil met de VF was dat het VSNU-kwaliteitszorgsysteem draait om grotere onderzoeksprogramma's – in plaats van de 4000 VF-projecten betreft het nu circa 1000 programma's van 12 fte. De beoordeling vindt achteraf plaats op basis van de interne onderzoekbeoordeling die op zijn beurt gebaseerd is op aantoonbare onderzoeksprestaties.

Ten aanzien van de component SOC merken we op dat, waar de *wetenschappelijke* kwaliteit wel wordt getoetst, de *maatschappelijke* relevantie niet (extern) wordt getoetst. De beoordeling op maatschappelijke betekenis is nooit goed van de grond gekomen; slechts op enkele terreinen zijn sectorraden bij de beoordeling betrokken.²⁶

Omdat de SOC fungeert als een vaste voet per universiteit, gebaseerd op in het verleden gemaakte keuzes, bezitten universiteiten die sinds de vaststelling van de B-delen (begin jaren 80) een groei in de studentenaantallen hebben doorgemaakt een relatief kleine SOC. Vier universiteiten (Rotterdam, Maastricht, Tilburg, Twente) zijn daarvoor in de loop van de jaren 90 door de minister gedeeltelijk gecompenseerd, zulks ten laste van de omvang van de

²⁵ In de jaren 80 waren het vooral de intermediaire organisaties (ZWO/NWO, KNAW, KIVI en NRLO) onder wier verantwoordelijkheid de beoordeling van voorwaardelijk gefinancierde programma's plaatsvond.

²⁶ Verder bestaat nog het systeem van de *Overleg Commissie Verkenningen* (OCV), waarin expliciet het afstemmen van onderzoek en maatschappelijke vraag aan de orde wordt gesteld. Dit heeft in de jaren 90 onder andere geleid tot het identificeren van onderzoeksprioriteitsgebieden en het doen van aanbevelingen ten aanzien van het versterken van de dynamiek in de relaties tussen wetenschap en samenleving.

onderzoeksdelen van de klassieke universiteiten.²⁷ Met de vier universiteiten was ook de minister van mening dat het verrichten van goed en relevant onderzoek als een noodzakelijke voorwaarde moest worden beschouwd voor het geven van wetenschappelijk onderwijs. Hij had begrip voor het argument dat onderwijs-onafhankelijke financiering van het onderzoek juist bij universiteiten die in de jaren 80 een sterke groei in studentenaantallen hebben doorgemaakt een grote druk heeft veroorzaakt, waardoor hetzij het onderwijs, hetzij het onderzoek mogelijk in gedrang is gekomen. De vier instellingen konden door hun geringere omvang minder profiteren van de schaalvoordelen die grotere instellingen wel konden realiseren, zo was de stelling. De minister was van mening dat de scheefgroei in uitgangspunten bij genoemde vier instellingen eenmalig zou moeten worden gecorrigeerd door een bedrag van in totaal 30 miljoen gulden (14 miljoen Euro).

Bij het aantreden van Ritzen als minister van Onderwijs in 1989 werd een poging gedaan de rigiditeit in de onderzoeksbekostiging te doorbreken. Ritzen stelde voor om gedurende vijf jaar (cumulatief) jaarlijks de eerste geldstroom met 25 miljoen gulden (11 miljoen Euro) te verkleinen en over te hevelen naar de tweede geldstroom. Dat zou ook een oude discussie beslechten waar ZWO²⁸ in zijn omvorming tot NWO een perspectief op substantiële budgettaire groei in het vooruitzicht was gesteld. De achterliggende gedachte die aan het overhevelingsvoorstel ten grondslag lag, was dat tweede geldstroom onderzoeksmiddelen in het algemeen meer sturend in prioritaire richtingen worden uitgegeven dan de eerste geldstroom, en dat bovendien vanuit de overheid de lijn van beïnvloeding en overtuiging naar NWO korter was dan naar de universiteiten. Het overhevelingsvoorstel bleef beperkt tot één maal f 25 mln. De minister liet zich ervan overtuigen dat via het met de universiteiten (in 1990) afgesloten Hoofdpijnenakkoord en het nieuw in te voeren bekostigingsmodel (uiteindelijk: HOBEEK) enige beïnvloeding van de aanwending van de universitaire onderzoeksmiddelen in het verschiet lag. Hierboven is al beschreven hoe in het HOBEEK, vooral langs procedurele lijnen, die beïnvloedingsmogelijkheid is vormgegeven.

Verder kan in dit kader nog de invoering van *onderzoekscholen* genoemd worden.

Onderzoekscholen dienen twee doelen:

- 1) de vormgeving van de onderzoekersopleiding;
- 2) het bundelen van het excellente onderzoek en de beste onderzoekers.

Vanuit de optiek van het wetenschapsbeleid zou aan onderzoekscholen voorrang en financiële steun gegeven worden bij het ontwikkelen van bepaalde uit oogpunt van wetenschapsbeleid prioritaire terreinen. Bij de praktische vormgeving van het invoeringsproces van onderzoekscholen is het eerste doel het meest richtinggevend geweest. En omdat de AIO-opleiding op alle gebieden vorm moest krijgen, zijn ook in alle disciplines onderzoekscholen ontstaan. Verder werden de stimuleringsmechanismen in handen gelegd van de – de hele wetenschapsbeoefening overkoepelende – organisaties NWO (programma voor tijdelijke financiële ondersteuning) en KNAW (erkenningregister / accreditatie van onderzoekscholen). Dat sloot het selectief ondersteunen van onderzoekscholen op bepaalde vanuit het wetenschapsbeleid van de overheid prioritair geachte terreinen uit.

Tenslotte vermelden we nog een belangrijke gebeurtenis die in de HOBEEK periode plaatsvond, namelijk de overdracht van het economisch eigendom van de gebouwen die de universiteiten in gebruik hadden aan de instellingen zelf. Deze overdracht vond plaats 'om niet' en staat bekend als de IVH-operatie (Integrale Verantwoordelijkheid Huisvesting). Universiteiten worden zelf verantwoordelijk voor hun huisvestingsinvesteringen.²⁹ Het

²⁷ Een besluit dat door de klassieke universiteiten hevig (en met succes) werd aangevochten bij de Raad van State. Dit leidde in 1996 tot een budgetcorrectie ten gunste van de klassieke universiteiten.

²⁸ ZWO (de oude benaming van NWO) staat voor Nederlandse Organisatie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek.

²⁹ Ook in het HBO vond een soortgelijke operatie plaats, zei het dat de overdracht hier iets anders werd geregeld.

investeringsbudget, dat tot die tijd buiten de modeltoewijzingen om voor bouw en verbouw beschikbaar werd gesteld door het ministerie, wordt vanaf 1995 verstrekt als een opslag op de lump sum per universiteit. Vanaf dat moment wordt het voor instellingen ook mogelijk om zelfstandig te lenen op de kapitaalmarkt. Hoewel ook in de PGM periode lenen op de kapitaalmarkt weliswaar mogelijk was in theorie, was het in de praktijk niettemin lastig vanwege het feit dat er geen hypotheek op onroerend goed genomen kon worden en vanwege het feit dat het ministerie aanvullende eisen kon stellen (zoals: een sluitende begroting) of geen toestemming gaf voor investeringen in gebouwen.

Door de instellingen werd regelmatig naar voren gebracht dat de verhoging van de lump sum met het investeringsbudget onvoldoende dekking gaf aan de kosten in verband met onroerend goed. Hoewel dit door onafhankelijke deskundigen (commissie Koopmans) werd onderschreven en door het ministerie werd beaamd, vond er desondanks geen nadere aanpassing van de budgetten of de belostigingsparameters plaats. Het budget ter zake van investeringen werd over de universiteiten verdeeld naar evenredigheid van de som van het onderwijsdeel, het onderzoeksdeel en (in voorkomende gevallen) het deel universitaire eerstegraads lerarenopleidingen per universiteit.³⁰ Het investeringsbudget bedraagt anno 2003 ongeveer 90 miljoen Euro. Dit bedrag is sedert 1995 vrijwel ongewijzigd gebleven.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat HOBEEK aanzienlijk eenvoudiger en doorzichtiger is dan zijn voorganger PGM. HOBEEK kent vier eenduidige bekostigingsgrondslagen (ingeschrevenen, diploma's, promoties en ontwerpers), waaraan al met al vijf verschillende prijzen zijn gekoppeld. Zowel in PGM als HOBEEK wordt een sterke nadruk op diploma's gelegd als grondslag voor de bekostiging. Prikkel om studenten af te laten studeren zijn verder versterkt door studenten slechts gedurende de normatieve studieduur mee te laten tellen. Vergeleken met PGM is geen onderbouwing meer gegeven van de prijzen. Beleidsmatige/politieke keuzes en uitgangspunten liggen ten grondslag aan de bekostigingsstarieven. Verder wordt de HOBEEK-onderwijscomponent gebaseerd op *realisaties* uit het (recente) verleden en niet meer op *projecties* van studentenaantallen of rendementen voor de (toekomstige) begrotingsjaren.

Een groot deel van het onderzoeksbudget wordt nog steeds verdeeld op basis van een historisch gegroeide situatie en wordt dus niet-normatief gealloceerd. Het onderzoeksbudget voor een instelling is gelijk aan de som van de toegewezen bedragen van de vier onderzoekscompartimenten. In feite blijven de B-delen van PGM doorklinken in de HOBEEK-strategische onderzoekscomponenten per instelling en is er derhalve sprake van statische universitaire onderzoeksbudgetten. De dynamiek die in HOBEEK binnen de component onderzoek is gebracht schuilt in beginsel in twee elementen waarin vormen van onderzoeksprestaties meetellen. Dit zijn enerzijds de premiëring van aantallen gerealiseerde promoties en ontwerpers en anderzijds de (toekomstige) premiëring van erkende onderzoekscholen. Al met al wordt echter onder HOBEEK het grootste deel van het onderzoeksbudget, dat is ruim 75 procent (overeenkomend met 47% van de totale HOBEEK-middelen), niet op basis van normen of kwaliteitsbeoordelingen gealloceerd.

4. De periode 1997-1999: STABEK

In het Ontwerp HOOP 1996 werd de verwachting uitgesproken dat in de toekomst de instroom van eerstejaarsstudenten aanzienlijk zou afnemen. Deze ontwikkeling diende volgens de minister consequenties te hebben voor de bekostigingswijze van de universiteiten. Hij wenst niet langer een bekostigingssystematiek als HOBEEK, waarin afzonderlijke

³⁰ Een soortgelijke procedure werd gehanteerd voor de verdeling van de wachtgeldbudgetten.

instellingen worden geprikkeld om hun studentenaantallen te maximaliseren. Ook werd het niet wenselijk geacht de deelname aan wetenschappelijk onderwijs (verder) te vergroten. De minister streefde om meerdere redenen – onder andere financiële – kleinere universiteiten na. De bekostiging van universiteiten diende onafhankelijk te zijn van studentenaantallen en er werd voorgesteld om een vorm van *capaciteitsbekostiging* in te voeren. De essentie daarvan was dat de rijksbijdrage per universiteit vooraf voor een langere periode wordt vastgesteld. Hiermee wordt beoogd de instellingen een stabiel middenkader te bieden, waardoor zij in staat zijn de afnemende instroom op te vangen ‘zonder dat dit leidt tot sterk stijgende wachtgeldaanspraken, oneigenlijke wervingscampagnes, ongewenste afbraak van het voorzieningenniveau, enzovoort’ (Ontwerp HOOP 1996, p. 48).

Onderdeel van de beleidsplannen was het maken van *afspraken* tussen de minister en de afzonderlijke instellingen over de totaal te bekostigen onderwijs- en onderzoekscapaciteit. Daarmee zou de modelmatige aanpak worden verlaten. Wat de onderzoeksbekostiging betreft, zou de bestaande onderzoeksbijdrage per universiteit het uitgangspunt zijn, mogelijkerwijs met een correctie voor te verwachten promoties.³¹ De onderwijscapaciteit zou volgens de in het Ontwerp HOOP 1996 geformuleerde plannen worden vastgesteld in termen van diploma’s en niet in termen van studentenaantallen. De intentie van deze keuze is te bevorderen dat de universiteiten studenten tijdig verwijzen naar andere opleidingen of instellingen indien duidelijk is dat de slaagkans gering is. De bedoeling was *capaciteitsafspraken* (met bijbehorend financieel perspectief) te maken voor een periode van 10 jaar. Het streven was de nieuwe systematiek per 1 januari 1997 in te voeren. De exacte vormgeving van de ministeriële plannen bleef echter onduidelijk.

Bij monde van de VSNU gaven de universiteiten te kennen het slechts ten dele met de plannen voor capaciteitsbekostiging eens te zijn. Zij vreesden dat de minister naast (kwantitatieve) capaciteitsafspraken een grotere invloed op de universiteiten nastreefde in bilaterale afspraken over kwalitatieve onderwerpen. Daarnaast verwierpen de universiteiten een volledig studentonafhankelijke bekostiging. De doelstelling van het bevorderen van de stabiliteit in de bekostiging werd door de universiteiten wel volledig onderschreven. Deze doelstelling zou echter op een andere wijze uitgewerkt moeten worden dan door de minister werd voorgesteld.

STABEK

De overstap van HOBEEK naar een ander model zou budgettair neutraal moeten verlopen. Toen duidelijk werd dat geen overeenstemming kon worden bereikt over een nieuw bekostigingsmodel en de invoering van capaciteitsbekostiging voorlopig zou moeten worden uitgesteld, besloot de minister om de begroting 1997 te baseren op de begroting 1996 en een zogenaamd ‘vrieskastmodel’³² te gebruiken om zodoende de universiteiten elke prikkel te ontnemen meer studenten binnen te halen. Dit paste in zijn streven naar een kleinere universiteit. Het vrieskastmodel was bedoeld als overgangsmaatregel voor de invoering van capaciteitsbekostiging. Het idee was dat instellingen met name aandacht zouden gaan schenken aan kwaliteit en studeerbaarheid. Voor dit doel werd een *Studeerbaarheidsfonds* in het leven geroepen. Het is goed op te merken dat in dezelfde periode plannen werden ingevoerd (en betwist) om de collegegelden te verhogen met 500 gulden (uiteindelijk over een periode van drie jaar). Deze verhoging werd nadrukkelijk verbonden aan het bevorderen van de kwaliteit en studeerbaarheid door de instellingen.

De vrieskastbenadering werd modelmatig uitgewerkt in STABEK (*Stabiele Bekostiging*). De systematiek was gericht op een meer stabiele bekostiging en een sterke vermindering van de

³¹ Ook recentelijk (September 2003) zijn dergelijke plannen geventileerd.

³² Deze betiteling is enkele jaren geleden ook in Vlaanderen gebruikt voor het karakteriseren van de Vlaamse bekostigingsmethodiek.

studentafhankelijkheid. De belangrijkste aanpassingen die ten opzichte van het HOBEEK-model werden aangebracht, waren:

- de opslagen voor verwevenheid en basisvoorziening onderzoek worden omgezet in vaste student-onafhankelijke bedragen;
- de studentafhankelijkheid van het onderwijsbudget wordt verlaagd van 80% naar 10%; het gewicht van diploma's wordt verlaagd van 20% naar 10% ; het resterende onderwijsbudget (80%) wordt een vast budget; de prijzen per student en per diploma worden navenant verlaagd;
- in het onderzoeksbudget wordt een vierjaars-gemiddelde gehanteerd voor promoties en ontwerperscertificaten.

Vanaf het jaar 1998 werd een additioneel element in STABEK ingevoerd (via een aanpassing van het Bekostigingsbesluit WHW). Een tweedelig onderdeel ter versterking van het stelsel van onderzoekscholen wordt toegevoegd aan de reeds bestaande onderdelen in het onderzoekscompartiment. Deze *Breedte-Diepte Strategie* hield in dat een deel van de landelijke component strategische overwegingen, namelijk 100 miljoen gulden, werd verdeeld over de universiteiten ter stimulering van de totstandkoming van 'erkende', door de KNAW geaccrediteerde onderzoekscholen. De middelen in verband met deze 'breedtestrategie' worden verdeeld over de universiteiten naar evenredigheid van de som van de componenten basisvoorziening, proefschriften, ontwerperscertificaten en strategische overwegingen.

Sinds 1999 wordt eveneens een bedrag van 45 miljoen Euro (100 miljoen gulden) verdeeld ten behoeve van de totstandkoming van 'toponderzoekscholen'. Onder de noemer 'dieptestrategie' werden strategische keuzes gemaakt voor enkele onderzoeksterreinen. Op advies van NWO werd gekozen voor zes toponderzoekscholen. Daarvoor werd in de eerste geldstroom een bedrag van 23 miljoen Euro vastgelegd. De rest van het bedrag wordt evenredig verdeeld over alle universiteiten naar rato van het bedrag dat een universiteit ontvangt uit de component 'onderzoekscholen'.

Hoewel het de bedoeling was om de totstandkoming van meer toponderzoekscholen te stimuleren heeft de minister daarvan afgezien. De niet bestede middelen in het kader van de dieptestrategie (ad 50 miljoen gulden) zijn toen aangewend voor het versterken van de door NWO te implementeren *Vernieuwingsimpuls*. De beleidsnota "Wie oogsten wil moet zaaien" van de minister van OCenW introduceerde dit vernieuwingsfonds, dat met middelen van de minister, NWO en de universiteiten werd gevuld. Het fonds beslaat in 2001 een bedrag van 65 miljoen Euro en loopt op tot ruim 70 miljoen Euro in 2005.

Sprekend over NWO merken we tevens op dat in 1996 door minister Ritzen opnieuw werd gepleit voor een overheveling van middelen van de eerste naar de tweede geldstroom. Het zou moeten gaan om een bedrag van 500 miljoen gulden (225 miljoen Euro). Ook in de evaluatie van NWO die in dat jaar door de commissie Rinnooy-Kan werd uitgevoerd³³ werd gepleit voor een grotere en aangepaste rol van NWO. Daarbij hoorde eveneens een verhoging van het NWO budget.

5. De periode 2000-2002: PBM

Zoals reeds opgemerkt werd het STABEK model als een overgangsmodel gezien. Gedurende de looptijd van STABEK werden er vele discussies over de opvolger van het model gevoerd. Daarbij stonden de randvoorwaarden die in het HOOP 1998 werden genoemd centraal:

³³ Report of the NWO Evaluation Committee, June 12 1996.

eenvoudig, uitvoerbaar, controleerbaar, fraudeonvoelig, transparant, voorspelbaar middelenperspectief. Voorts dienden eventuele reallocaties tussen instellingen te worden voorkomen. Binnen dit geheel van randvoorwaarden werd tussen de minister en de instellingen al gauw overeenstemming bereikt over de onderwijsbekostiging. Daar werd afgesproken dat er een infrastructurele, vaste component in de onderwijsbekostiging zou (blijven) bestaan en een variabele bekostiging op basis van eerstejaars en diploma's. Over de onderzoeksbekostiging – en met name de overheveling van de eerste naar de tweede geldstroom – bestond geen overeenstemming. De overheveling werd uiteindelijk afgeblazen en de onderzoeksbekostiging bleef in grote lijnen onveranderd.

onderwijsdeel

Met de invoering van de opvolger van het STABEK model werd gekozen voor een versterking van de prestatie-oriëntatie in de bekostiging – althans in de onderwijscomponent. Het model kreeg de naam PBM (*Prestatie Bekostigings Model*). Binnen de onderwijscomponent van PBM werden de volgende drie onderdelen onderscheiden:

- vaste voet per universiteit (basistoewijzing)
- component eerstejaars
- component diploma's

De relatieve omvang van de drie onderdelen is 37 % : 13% : 50%.

De prijsverhouding tussen hoog en laag bekostigde opleidingen is niet gewijzigd ten opzichte van HOBEEK en STABEK. De prijs van een hoog bekostigde eerstejaars student is gehandhaafd op 150% van de prijs van een laag bekostigde student.

onderzoekcomponent

De componenten die binnen het onderzoeksdeel van het verdeelmodel PBM kunnen worden onderscheiden zijn nog steeds de 'HOBEEK' compartimenten:

- a) basisvoorziening onderzoek
- b) proefschriften en ontwerperscertificaten
- c) strategische overwegingen
- d) onderzoekscholen

De *basisvoorziening onderzoek* is, zoals de naam al aangeeft, een toewijzing aan elke universiteit om tot uitdrukking te brengen dat elke universiteit, onafhankelijk van andere prestaties, een basisvoorziening voor wetenschappelijk onderzoek in stand dient te houden. In de periode voorafgaand aan PBM was de verdeling van deze landelijke component min of meer afhankelijk van de universitaire onderwijsdelen. Met PBM werd de verdeling van de component niet langer afhankelijk van de omvang van de onderwijsinspanningen van een universiteit. De component werd (evenals in STABEK) 'bevroren' en levert per universiteit een verschillend vast bedrag op. De omvang van de landelijke component basisvoorziening bedraagt 15% van het onderzoeksdeel van PBM.

De landelijke component *proefschriften en ontwerperscertificaten* wordt over de universiteiten verdeeld aan de hand van de door de universiteit in het jaar voorafgaand aan het begrotingsjaar afgegeven aantallen proefschriften en ontwerpercertificaten. Overeenkomstig HOBEEK en STABEK worden de prestaties met twee tarieven 'beloond': een laag tarief voor dissertaties in de alfa- en gammawetenschappen en een dubbel zo hoog tarief voor de bèta-, medische, technische en landbouwwetenschappen. In 2002 werd ongeveer 12% van de eerste geldstroommiddelen van het landelijke onderzoeksdeel onder deze component verdeeld. Stijgen de aantallen promoties en ontwerperscertificaten dan stijgt de omvang van de landelijke component ten koste van de component 'strategische overwegingen'.

De grootste component – ongeveer 60% van de landelijk beschikbare middelen binnen het onderzoeksdeel – is de *strategische overwegingen component*. Ook deze component is terug

te voeren op HOBEEK en vindt zijn oorsprong nog verder terug in de tijd, namelijk in de systematiek van de B-delen. Over deze component is, evenals over de component *onderzoekscholen*, reeds het nodige opgemerkt in de voorgaande paragrafen.

Reflectie op de PBM periode

Gedurende de (relatief korte) periode van het PBM model bleef de discussie over de bekostiging uiteraard doorgaan, met name ten aanzien van de onderzoeksbekostiging. In 2001 ging een OCW-werkgroep met instellingsvertegenwoordigers (BOLT, Bekostiging Onderzoek Lange Termijn) aan het werk om plannen te ontwikkelen voor de aanpassing van de onderzoeksbekostiging (Jongbloed, 2002).

De werkgroep concludeerde dat in Nederland de verdeling van de onderzoekscomponent in de eerste geldstroom voor een belangrijk deel niet rechtstreeks was gekoppeld aan kwaliteit en prestaties, maar dat er niettemin toch sprake was van een aanzienlijke mate van sturing, prikkeling en inspiratie van het universitaire onderzoek door eisen ten aanzien van kwaliteit en prestaties. Het onderzoek dat vanuit de algemene (eerste-geldstroom-) bekostiging wordt bekostigd wordt wel degelijk geïnspireerd en gestuurd door vragen die zijn geformuleerd in het tweede en derde geldstroomdomein. Op de vraag waarom dan toch overwogen zou moeten worden om iets te veranderen aan de wijze van middelenverdeling werden de volgende antwoorden gegeven.

Ten *eerste* werd aangevoerd dat verdere verbeteringen uiteraard mogelijk waren. Een andere, wellicht meer competitieve en prestatiegestuurde verdeling van de middelen zou een hoger rendement kunnen opleveren. Academici zouden ook accepteren dat beter presterende onderzoekers meer middelen en mogelijkheden krijgen. Een *tweede* reden om de onderzoeksbekostiging aan te passen was gelegen in de noodzaak tot verbetering van het onderzoeksklimaat, vooral dat voor jonge onderzoekers. Een *derde* reden om een verandering in de bekostigingssystematiek te overwegen is de bijdrage die een andere systematiek kan leveren aan het verbeteren van de transparantie ten aanzien budgetbeslissingen en de eraan ten grondslag liggende informatie (bijvoorbeeld ten aanzien van de onderzoeksprestaties of maatschappelijke relevantie van onderzoek). Terwijl op instellingsniveau – dus voor de direct betrokkenen – kwaliteitsborging en prestatiebeloning wellicht de gewoonste zaak van de wereld zijn, is dit niet iets wat voor buitenstaanders (het ‘publiek’) duidelijk is, laat staan dat zij daar ook op vertrouwen. Kortom, de informatievoorziening over onderzoek en de verantwoording van onderzoeksprestaties lijken voor verbetering vatbaar. Een nieuwe systematiek kan daar wellicht aan bijdragen en meer, dan wel betere informatie opleveren; informatie die anders slechts op discipline- dan wel instellingsniveau aanwezig is. Dit kan een positief effect hebben op het imago, c.q. de uitstraling van wetenschappelijk onderzoek.

In de BOLT werkgroep werden enkele opties en uitgangspunten voor een aangepaste wijze van verdeling van onderzoeksmiddelen over de universiteiten gepresenteerd. De opties, te zamen met de te nemen maatregelen en te verwachten effecten, zijn samengevat in tabel 3, die tevens de complicaties bij de vier opties vermeldt.

Een tweede BOLT werkgroep, waarin ook NWO en de KNAW vertegenwoordigd waren, slaagde er niet in om tot overeenstemming te komen over de te prefereren optie en strandde op het moment dat het aankwam op het uitwerken van de opties.

Tabel 3: De vier opties voor aanpassing van de onderzoeksbekostiging

Optie	Maatregelen	Effecten	Complicaties
Versterking PBM	Heroverweging SOC's; Opstellen convenanten	Aangepaste vaste voeten per instelling; Meer heldere verantwoording; Aandacht voor specifieke onderwerpen/problemen	Uitvoeringslast convenanten; Overgangsproblemen i.v.m. herijking vaste voeten
Onderzoeker centraal	Extra budget NWO; Verruiming onderzoekopleiding	Hogere scoringskansen 2e geldstroom; Versterking loopbaanperspectief onderzoekers en kweken nieuwe generatie onderzoekers	Vraagt om <i>matching</i> vanuit eerste geldstroom; Keuze van aangrijpingspunt voor stimulering onderzoekopleiding
Instelling centraal	Koppeling bekostiging aan prestaties instelling en gekwantificeerde kwaliteitsoordelen	Sterke prikkels en concurrentie tussen instellingen; Afrekenen op kwaliteit; Imagoverbetering academie	Speelruimte voor instellingsbestuur beperkter; Gevaar voor publicatieinflatie; Weerstand tegen self audit (variant 3.1) en bibliometrie (3.2)
Gebruiker stuurt mee	Inrichten matchingprogramma voor vraaggestuurde onderzoeks- en kennistransfer-activiteiten	Meer maatschappelijk gedreven, vraaggestuurd onderzoek; Onderzoeker gaat meer op zoek naar fondsen; Burger ziet 'nut' universiteit meer	Ruimte voor vrij ongebonden onderzoek wordt beperkt; Omschrijving 'maatschappelijke relevantie' en andere criteria voor <i>matching</i> ; Keuze van te matchen thema's

Bron: Jongbloed, B. (2002), p.44.

6. De periode 2003 – heden: het BAMA model

In de periode van Minister Hermans bleven de aanpassingen in de bekostiging beperkt. De twee grootste wapenfeiten van deze Minister van Onderwijs hadden betrekking op de invoering van de Bachelor-Master graden structuur en de voorbereiding van de accreditatie van opleidingen (door een Nationaal Accreditatie Orgaan). Het zogeheten BAMA model vertoonde derhalve een sterke gelijkenis met het PBM.

Wat het eerste geldstroom verdeelmodel betreft hadden de belangrijkste wijzigingen ten opzichte van het PBM model betrekking op de component getuigschriften (doordat meer diploma's voor bekostiging in aanmerking komen) en de dynamisering van de basisvoorziening onderzoek. Voorts zijn de tweejaarsgemiddelden van de invoergegevens (eerstejaars, diploma's en proefschriften en ontwerperscertificaten) vervallen en vervangen door de absolute aantallen op de peildatum 1 oktober (eerstejaars), respectievelijk de aantallen (diploma's) op/in het studiejaar dat eindigt in het tweede kalenderjaar voorafgaand aan het begrotingsjaar. Op verzoek van de universiteiten werd een budgetneutrale invoering gerealiseerd door hantering van vaste prijzen voor diploma's en een 'afbuffering' van de stijging van het aantal diploma's door verlaging van respectievelijk de basisvoorziening onderwijs en de strategische overwegingen component via vaste verdeelsleutels. Deze verdeelsleutels zijn opgesteld door de VSNU en zijn gebaseerd op aantallen bekostigde

diploma's in PBM 2002, waarbij rekening wordt gehouden met verschillende bekostigingsniveaus en de prijsverhoudingen tussen diploma's van BA- en MA-opleidingen.

onderwijsdeel

De component 'getuigschriften' bedraagt, overeenkomstig PBM, 50% van het onderwijsdeel in de verdeelmodel-rijksbijdrage. Ze bevat drie niveaus van bekostiging: laag bekostigde opleidingen (grotweg: alfa/gamma), hoog bekostigde opleidingen (grotweg: bèta/techniek) en medische opleidingen (geneeskunde, diergeneeskunde, tandheelkunde en farmacie). De verhouding in bekostigingsniveaus is gelijk aan 1 : 1,5 : 3. Voorzover getuigschriften van bachelor- en masteropleidingen worden onderscheiden, is de prijsverhouding tussen getuigschriften van bachelor- en masteropleidingen gelijk aan 2 : 1. Echter voor getuigschriften van medische BA- en MA-opleidingen is deze verhouding 2 : 3. Al met al resulteert dit in de volgende prijsverhouding:

$$\text{BA-laag} : \text{BA-hoog} : \text{BA-medisch} : \text{MA-laag} : \text{MA-hoog} : \text{MA-medisch} = \\ 2/3 : 1 : 6/5 : 1/3 : 1/2 : 9/5.$$

Voor 2003 zijn de prijzen per diploma zodanig vastgesteld dat het product van de diplomaprijzen en de aantallen te bekostigen diploma's, met uitzondering van de bachelordiploma's, gelijk is aan 50% van het onderwijsdeel. Vanaf 2004 worden deze vaste prijzen per diploma aangepast voor generale wijzigingen van het beschikbare budget voor hoger onderwijs (het 'macrokader'), zoals loon- en prijsaanpassingen en bezuinigingen.

De component 'eerstejaars' (13%) wordt verdeeld op basis van aantallen eerstejaars studenten. Laag bekostigde opleidingen (alfa/gamma) en hoog bekostigde opleidingen (bèta/techniek/medisch) worden bekostigd in de verhouding 1 : 1,5.

De component 'basisvoorziening onderwijs' wordt verdeeld op basis van vaste bedragen per universiteit. Deze component is bedoeld om studentonafhankelijke onderwijscapaciteit te garanderen. Bovendien fungeert deze component als een additionele waarborg voor stabiliteit, gelet op de relatief sterke fluctuaties in aantallen diploma's. De verdeling van de basisvoorziening is gebaseerd op de verdeling in het voorgaande begrotingsjaar.

onderzoeksdeel

Het onderzoeksdeel is, evenals in PBM, opgebouwd uit vijf componenten:

- basisvoorziening onderzoek
- proefschriften en ontwerperscertificaten
- onderzoekscholen
- toponderzoekscholen
- strategische overwegingen

De verdeling van de 'basisvoorziening onderzoek' is met ingang van 2003 gebaseerd op de aantallen eindexamen's en bestaat niet meer uit vaste voeten per universiteit. De component is dus 'gedynamiseerd'. Evenals in de component getuigschriften in de onderwijscomponent is de prijsverhouding tussen getuigschriften van laag bekostigde opleidingen, hoog bekostigde opleidingen en de vier medische opleidingen gelijk aan 1 : 1,5 : 3. De prijsverhouding bachelor : master is gelijk aan 1 : 2 en wijkt af van die in de component getuigschriften vanwege het belang van masteropleidingen voor het wetenschappelijk onderzoek. De combinatie van beide prijsverhoudingen leidt tot de volgende prijsverhouding in de basisvoorziening onderzoek:

$$\text{BA-laag} : \text{BA-hoog} : \text{BA-medisch} : \text{MA-laag} : \text{MA-hoog} : \text{MA-medisch} = \\ 1/3 : 1/2 : 1 : 2/3 : 1 : 2$$

Voor 2003 zijn de prijzen per diploma zodanig vastgesteld dat het product van de diplomaprijzen en de aantallen te bekostigen diploma's, met uitzondering van de

bachelordiploma's, gelijk is aan 15% van het onderzoeksdeel. Vanaf 2004 worden deze vaste prijzen per diploma aangepast voor generale wijzigingen van het macrokader.

De component 'proefschriften en ontwerperscertificaten' wordt berekend op basis van aantallen proefschriften en ontwerperscertificaten per universiteit in het tweede kalenderjaar voorafgaand aan het begrotingsjaar. Voor proefschriften worden twee niveaus van bekostiging onderscheiden: laag bekostigde wetenschapsgebieden (alfa/gamma) en hoog bekostigde (beta/techniek/medisch). De verhouding in bekostigingsniveaus voor laag bekostigde proefschriften, hoog bekostigde proefschriften en ontwerperscertificaten is gelijk aan 3 : 6 : 5.

De component 'onderzoekscholen' wordt verdeeld naar rato van de verdeling van deze component over de universiteiten in het voorafgaande begrotingsjaar. Wat betreft de component 'toponderzoekscholen' verdeelt de minister op advies van NWO een bedrag dat in de tijd oploopt tot 23 miljoen Euro over de toponderzoekscholen. De rest van het voor deze component beschikbare bedrag (van 100 miljoen gulden, dat is 45 miljoen Euro) wordt naar rato van de component onderzoekscholen over alle universiteiten verdeeld.

De component 'strategische overwegingen' wordt – nog steeds – verdeeld naar rato van de verdeling van deze component over de universiteiten in het voorafgaande begrotingsjaar. Via deze component worden de aanpassingen in de componenten 'basisvoorziening' (de dynamisering) en 'proefschriften' (geen tweejaarsgemiddelden meer) afgewikkeld op een zodanige wijze dat de overgang op het BAMA model budgettair neutraal uitwerkt op de universiteiten.

7. Afsluiting

In het voorgaande is een beeld geschetst van de veranderingen die zijn opgetreden in de bekostiging en het sturingsinstrumentarium van het universitaire onderzoek gedurende de periode 1983-2003. Vriend en vijand zijn het erover eens dat de kwaliteit en de productiviteit van het onderzoek zowel in de breedte als de diepte is toegenomen. Dit niet alleen door de nationale bekostigingsmodellen, de rol van NWO en het kwaliteitszorg-instrumentarium, maar ook door de prikkels en stimuleringsinstrumenten die binnen de universiteiten en disciplines bestaan. Ook zijn op universitair niveau de competitieve private fondsen en internationale geldstromen een steeds belangrijker rol gaan spelen. De prestatie- en kwaliteitsprikkel hebben geleid tot een zekere profilering en bundeling in het universitaire onderzoek. Die bundeling uit zich ook in het verschijnsel dat universiteiten (faculteiten, instituten, etc.) in toenemende mate complementaire geldstromen en strategische allianties zoeken waarbij activiteiten in eerste en tweede geldstroom complementair worden aan activiteiten in het opdrachtonderzoek voor bedrijven, overheid en non-profitorganisaties. De tendens tot *matching* van geldstromen houdt in dat de eerste geldstroom anno 2003 qua karakter is veranderd ten opzichte van die in 1983, het beginpunt van deze studie.

Terwijl begin jaren 80 de eerste geldstroom voor onderzoek vooral werd gezien als een bekostiging van de basisinfrastructuur voor onderzoek, met relatief veel bestedingsvrijheid voor instellingen om *curiosity-driven* onderzoek te doen, is dit deel van de eerste geldstroom vooral sinds het midden van de jaren 80 getransformeerd tot een compartiment dat mede dient als fundament voor meer vraaggestuurde onderzoeksactiviteiten. Dit heeft er mede toe geleid dat de middelen voor de strategische onderzoekscomponent (SOC) voor een substantieel deel vastliggen in allerlei vormen van *matching*, bijvoorbeeld de bijdrage die universiteiten vanuit eigen middelen toevoegen aan tweede geldstroom of aan EU (Kader-) programma's. Ook de samenleving (overheid, bedrijfsleven, belastingbetaler) en NWO vraagt dat de universiteiten

meer inspelen op maatschappelijke prioriteitsgebieden en actiever inkomsten gaan verwerven met de overdracht van kennis aan de maatschappij door het aanbieden van contractonderzoek en –onderwijs. Deze vraag naar meer *society-driven* onderzoek legt daarmee op indirecte wijze een beslag op de eerste geldstroom.

Hoewel op *instellingsniveau* de tendens tot concentratie, *matching* of bundeling van onderzoeksactiviteiten op zichzelf genomen als positief valt te waarderen, leidt ze niet noodzakelijkerwijs tot een uitkomst die, gezien op *nationaal* niveau, optimaal is. Terwijl wetenschappers en universiteitsbestuurders niet zullen nalaten te wijzen op de positieve effecten van kwaliteitszorg en prestatieprikkels op nationaal en instellingsniveau, zullen anderen wijzen op de schaalnadelen en het gebrek aan sturing die het gevolg zijn van een relatief vaste, historisch onderbouwde verdeling van de eerste geldstroommiddelen voor onderzoek – met name via de relatief grote Strategische Onderzoek Component.³⁴ In feite gaat het om een discussie tussen aanhangers van het *centers of excellence* model en aanhangers van het model van de ‘brede basis’ of de ‘verdelende rechtvaardigheid’.³⁵

Historisch gezien is de discussie over de wenselijkheid van sturing en prikkeling van het universitaire onderzoek overigens relatief nieuw. Tot de invoering van de Voorwaardelijke Financiering (tezamen met het PGM model) begin jaren ‘80 was er vrijwel geen sprake van de inzet van het bekostigingsinstrumentarium bij het verbeteren van de wetenschappelijke kwaliteit en de maatschappelijke relevantie van het universitaire onderzoek. Veranderende maatschappelijke verhoudingen, de sterke groei in de deelname aan het hoger onderwijs en de noodzaak van bezuinigingen in de collectieve sector, hebben echter bijgedragen aan de roep om het hoger onderwijs te herstructureren en – als onderdeel daarvan – van universiteiten een meer naar buiten gerichte houding te vragen.

In de visie van de overheid moeten universiteiten efficiënter en maatschappelijk relevanter worden en hun steentje bijdragen aan innovatie en economische ontwikkeling. Ook in de financiering van de universiteiten – en als onderdeel daarvan het academische onderzoek – zou deze visie tot uiting moeten komen. De manier waarop dat begin jaren 80 gebeurde was door een financieringsstelsel waarin onderzoek niet langer werd gefinancierd op basis van aantallen studenten maar op basis van andere criteria, waaronder kwaliteit, relevantie, samenhang en schaal. Bekostigingsmodellen bevatten sedertdien aparte componenten voor onderwijs en onderzoek.

De ambities van de VF zijn echter nooit volledig waargemaakt. Grote reallocaties tussen universiteiten hebben vrijwel niet plaatsgevonden en pogingen om geldbedragen over te hevelen van de eerste naar de tweede geldstroom zijn tot op heden nimmer geslaagd. Ook zijn in de periode 1983 – 2003 de prestatieprikkels in het bekostigingsmodel nauwelijks in aantal en impact aangepast. Ondanks (of misschien, dankzij) dit gegeven kan wel degelijk gesproken worden van productiviteitsverbeteringen in het academisch onderzoek, een toename van de aandacht voor de wetenschappelijke kwaliteit en verschuivingen in de richting van meer nadruk op maatschappelijke vragen in het (eerste-, tweede en derde geldstroom-) onderzoek.

Naar verwachting zullen zich in de komende jaren een aantal veranderingen op het gebied van de bekostiging van de universiteiten manifesteren. Deze veranderingen zijn vooral het gevolg van een verdere ontwikkeling van het Nederlandse universitaire stelsel in de richting van een gedecentraliseerd, marktgeoriënteerd systeem dat bij zal moeten dragen aan de economische en maatschappelijke ontwikkeling van Nederland binnen een steeds meer verenigd Europa.

³⁴ Zie: Pomp, M., Venniker, R. en Canoy, M. (2003), *Prikkel de Prof. Een analyse van de bekostiging van universitair onderzoek*. CPB Document No. 36, Oktober 2003. Den Haag: Centraal Planbureau.

³⁵ Door sommigen, spottend, het ‘hagelslag model’ genoemd.

Dit rapport is niet de plaats voor speculaties over de toekomst, maar kwesties die hun weerslag zullen hebben op de onderzoeksbekostiging zijn de volgende:³⁶

- de koppeling (dan wel ont koppeling) van onderwijs en onderzoek
- prestatiebekostiging en –afspraken (contractbekostiging)
- competitie om onderzoeksmiddelen
- profilering en concentratie van onderzoek
- excelleren in Europa (de *European Research Area*)
- versterken prikkels gericht op prestaties, kwaliteit, maatschappelijke relevantie en toepasbaar maken van kennis
- herbezinning op doctoraat (PhD training)
- herbezinning op SOC (vaste versus variabele bekostiging)

Afsluitend merken we op dat reeds in 1983 vele van de hier genoemde zaken al aan de orde waren. Het feit dat ze anno 2003 nog steeds relevant zijn wil echter niet zeggen dat in de tussentijd niets is bereikt of geleerd – de onderwerpen zijn waarschijnlijk ‘van alle tijden’ en zullen op de agenda van beleidsmakers, bestuurders en wetenschappers blijven staan. De onderwerpen zijn verwant aan de allesoverheersende kwesties van regulering, marktwerking en rechtvaardigheid binnen de driehoek universiteit-overheid-samenleving. Een dynamische, door kennis gedreven samenleving zal altijd zoekende zijn naar de juiste mix in deze.

³⁶ Deze lijst is uiteraard niet uitputtend.

Literatuur

- Goudriaan, R., Groot, H. de & Pannebakker, R. (1990), *Lessen in bekostigen. Nieuwe bekostigingssystemen voor Hoger Onderwijs en onderzoek*, Beleidsgerichte studies (Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek 21. Den Haag: DOP/SDU.
- Groot, T.L.C.M. & van de Poel, J.H.R. (1993), *Financieel management van non-profit organisaties*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Hazeu, C.A. (1990), 'Model'-bekostiging van het Hoger Onderwijs. *Openbare Uitgaven*, nr. 4, pp.165-177.
- Hazeu, C.A. (1989), *Systeem en gedrag in het wetenschappelijk onderzoek*, Den Haag, VUGA.
- Hazeu, C.A. (1983), Voorwaardelijk financiering van onderzoek, *Economisch Statistische Berichten*, 16 februari, pp.163-165.
- Hazeu, C.A. & Lourens, P. A. (1993), Changing Patterns in the Funding of University Education and Research: The Case of the Netherlands. In: Ph.G. Altbach & D.B. Johnstone (Eds.) *The Funding of Higher Education*. New York/London: Garland Publishing .
- Ingen, D.C. van & Vrancken, P.H.J. (1993), *Financieringsarrangementen in het Hoger Onderwijs*. Den Haag: Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven.
- Jongbloed, B. (2002), *Bekostiging universitair onderzoek: perspectieven op een nieuw sturingsarrangement*. Rapport van de werkgroep Bekostiging Onderzoek Lange Termijn. Enschede: CHEPS.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 1995, *Ontwerp Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan 1996*. Den Haag: SDU.
- Spaapen, J.B., van Suyt, C.A.M., Prins, A.A.M., Blume, S.S. (1988), *Evaluatie van vijf jaar Voorwaardelijke Financiering. De moeizame relatie tussen beleid en onderzoek*. Beleidsgerichte Studies Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek. Den Haag/Zoetermeer: DOP.
- VSNU (1997), *Verantwoord onderzoek. Verantwoording en profilering van universitair onderzoek*. Utrecht: VSNU

Bijlage: Cijfers ten aanzien van de middelen en bekostiging van universiteiten

In deze bijlage presenteren we een groot aantal tabellen en grafieken over de inkomsten van de universiteiten. De inkomsten worden waar mogelijk gepresenteerd per universiteit. De meeste grafieken hebben betrekking op de *eerste geldstroom*, omdat het daaraan ten grondslag liggende verdeelmodel het hoofdonderwerp van deze studie is. Het grootste deel van de eerste geldstroom bestaat uit de rijksbijdrage op grond van het verdeelmodel.

Geldbedragen kunnen worden omgerekend naar Euro's in constante prijzen (prijspeil 1982). Daartoe is een tabel met het verloop van de prijsindex van de gezinsconsumptie (bron: CBS) gepresenteerd. Ook is een tabel met het aantal studenten per instelling opgenomen. Over de tweede geldstroom zijn helaas geen betrouwbare cijfers voorhanden en slechts gegevens beschikbaar (bron: VSNU) over de inzet van onderzoekspersoneel dat door NWO en KNAW wordt bekostigd.

De bronnen voor de tabellen zijn de jaarlijkse *Financiële Schema's* van het ministerie van OCW, die als bijlage bij de begroting worden gepubliceerd. Ook zijn enkele onregelmatig verschijnende OCW-publicaties met titels als *Hoger Onderwijs in Cijfers* of *Feiten en Cijfers* geraadpleegd. Over de samenstelling van de rijksbijdrage – met name de opbouw van de uitkering volgens het verdeelmodel verschaft de *Detailinformatie Middelenverdeling* (een jaarlijkse brief van de minister aan de universiteiten met de specificatie van de rijksbijdrage per universiteit) de nodige details. Deze bronnen geven in de meeste gevallen informatie over de afzonderlijke universiteiten exclusief de (Landbouw-) universiteit Wageningen (WU), die via het Ministerie van Landbouw wordt bekostigd.

Cijfers ten aanzien van de middenstromen richting universiteiten zijn vanaf het jaar 1990 op een min of meer systematische wijze gepresenteerd. De tabel hieronder geeft, op basis van cijfermateriaal ons ter beschikking gesteld door OCW, de aandelen van de voornaamste inkomstencategorieën. Voor de jaren '80 beschikt het ministerie niet meer over aansluitende cijfers.

Aandeel (in %) van diverse categorieën baten universiteiten, 1995-2001

	1985	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
rijksbijdrage	84,4	78,9	74,2	72,7	71,7	71,0	70,6	69,7	69,0
collegegeld	5,0	6,5	5,8	5,9	5,4	5,5	5,5	5,2	5,1
baten werk i.o.v. derden*	10,7	14,5	14,2	15,2	14,7	15,7	16,0	17,0	17,0
overige baten	**	**	5,8	6,2	8,1	7,7	7,9	8,1	8,8
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: data beschikbaar gesteld door OCW, bewerking CHEPS;
data voor 1985 en 1990 gebaseerd op definities die afwijken van die voor latere jaren.

Noten: exclusief WU, inclusief rijksbijdrage/overdracht i.v.m. academisch ziekenhuis

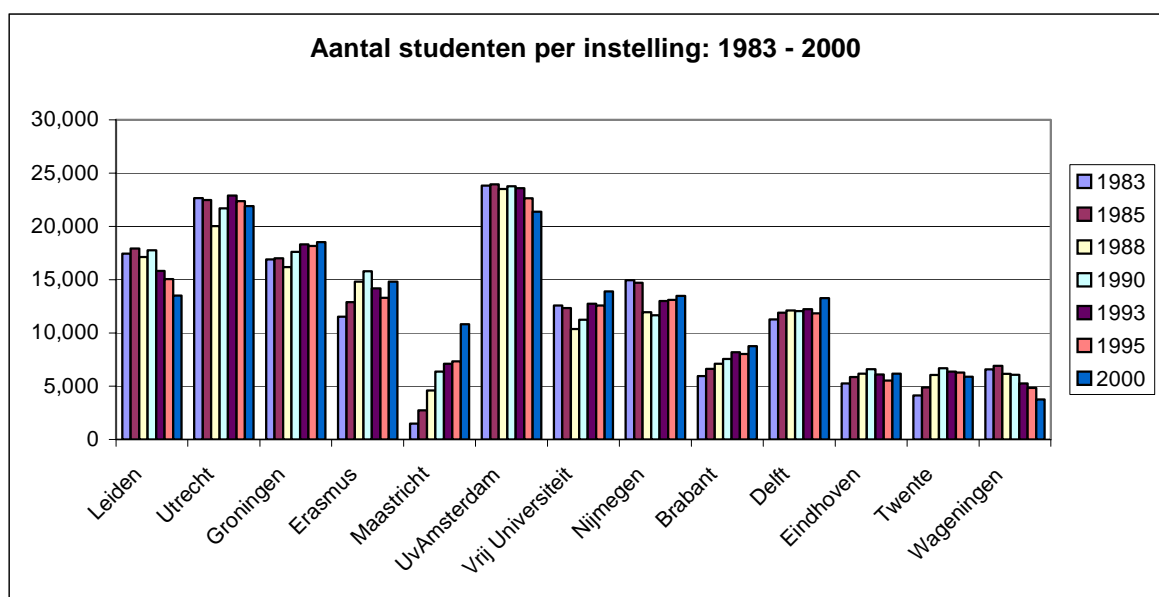
* inclusief tweede geldstroom

** niet beschikbaar; bedrag is onderdeel van "baten i.o.v. derden".

De rijksbijdrage bestaat anno 2003 uit de uitkering op basis van het verdeelmodel, het investeringsbudget en enkele kleinere toewijzingen (waaronder die voor lerarenopleidingen). In het verdeelmodel voor de jaren 80 (PGM/OLM) wordt een onderscheid gemaakt naar personele en materiële lasten (een nadere onderverdeling naar PGM-componenten is niet beschikbaar). De latere modellen (HOBEEK, STABEK, PBM, BAMA) bestaan uit componenten binnen de compartimenten onderwijs en onderzoek. Informatie over al deze componenten is voor een groot aantal jaren hieronder middels tabellen gepresenteerd.

Aantal studenten per instelling, 1983 - 2000

	1983	1985	1988	1990	1993	1995	2000
Leiden	17.459	17.933	17.144	17.754	15.820	15.056	13.512
Utrecht	22.653	22.483	20.018	21.677	22.893	22.366	21.899
Groningen	16.894	17.000	16.180	17.611	18.328	18.157	18.534
Rotterdam	11.515	12.898	14.814	15.784	14.191	13.285	14.819
Maastricht	1.504	2.745	4.598	6.373	7.097	7.332	10.814
U v Amsterdam	23.820	23.935	23.508	23.769	23.567	22.641	21.371
Vrije Universiteit	12.586	12.329	10.364	11.235	12.734	12.585	13.885
Nijmegen	14.949	14.708	11.939	11.656	13.000	13.114	13.475
Brabant	5.947	6.639	7.098	7.545	8.172	8.028	8.758
Delft	11.276	11.886	12.094	12.063	12.225	11.843	13.264
Eindhoven	5.265	5.862	6.172	6.601	6.102	5.533	6.189
Twente	4.131	4.907	6.054	6.691	6.376	6.301	5.892
Wageningen	6.575	6.909	6.171	6.081	5.274	4.855	3.770

De acht universiteiten met een medische faculteit ontvangen een rijksbijdrage in verband met de werkplaatsfunctie van de *academische ziekenhuizen* (AZ). Sinds 1997 geldt voor dit onderdeel een normatief verdeelmodel (RBAZ model). In dit model wordt een onderscheid gemaakt tussen een budget dat een directe relatie heeft met de uit investeringsbeslissingen voortvloeiende lasten, een budget in de vorm van een basisvoorziening, en een budget voor de ondersteuning van onderwijs en onderzoek. Het totaal wordt in de vorm van een lump sum beschikbaar gesteld.

Verdeling rijksbijdrage ziekenhuizen in 1983, 1990, 1995 en 2000 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	1983	aandeel	1990	aandeel	1995	aandeel	2000	aandeel
Leiden	30.040	11,8%	28.906	13,0%	56.949	13,9%	52.502	12,5%
Utrecht	28.452	11,1%	29.859	13,4%	49.281	12,1%	53.138	12,6%
Groningen	36.529	14,3%	26.002	11,7%	61.759	15,1%	57.902	13,8%
Rotterdam	37.755	14,8%	25.956	11,7%	47.420	11,6%	54.136	12,9%
Maastricht	13.523	5,3%	24.413	11,0%	47.284	11,6%	45.060	10,7%
UvA'dam	56.269	22,0%	35.349	15,9%	54.499	13,3%	60.670	14,4%
VU A'dam	29.949	11,7%	26.728	12,0%	44.334	10,9%	46.286	11,0%
Nijmegen	23.097	9,0%	25.094	11,3%	46.966	11,5%	50.960	12,1%
totaal	255.614	100,0%	222.307	100,0%	408.493	100,0%	420.654	100,0%

Opbrengst collegegeld per universiteit (in duizend Euro, lopende prijzen)

	1985	1990	1993	1995	1998	2000	2001
Leiden	10.538	14.604	16.514	16.570	17.062	17.471	17.924
Utrecht	12.946	16.100	23.054	24.242	24.720	26.058	26.672
Groningen	9.571	14.259	18.473	19.376	20.919	23.324	24.686
Rotterdam	7.608	13.511	15.429	15.338	16.336	18.197	18.696
Maastricht	1.503	4.817	6.693	3.279	11.011	13.642	13.502
U v Amsterdam	14.538	20.647	25.276	25.548	26.183	27.544	27.408
Vrije Universiteit	7.029	9.439	12.887	13.613	15.474	16.699	17.380
Nijmegen	8.344	9.676	12.524	13.840	13.674	15.607	16.660
Tilburg	3.854	6.344	8.484	8.829	9.310	3.391	11.185
Delft	6.852	10.520	13.706	14.604	15.730	16.984	17.066
Eindhoven	3.335	5.480	6.423	5.990	5.808	7.034	7.760
Twente	2.814	5.519	6.580	7.034	6.671	7.124	7.578
Wageningen (WU)	3.961	4.919	5.082	4.674	4.402	4.583	.n.a.
Totaal, excl. WU	88.931	130.916	166.043	168.264	182.898	193.074	206.517

Bron: OCW

Prijnsindex gezinsconsumptie (1982=100)

1982	100
1983	103.4
1984	106.7
1985	108.8
1986	108.8
1987	107.8
1988	108.8
1989	109.9
1990	113.0
1991	116.0
1992	118.9
1993	121.7
1994	124.5
1995	126.3
1996	128.3
1997	130.4
1998	132.4
1999	134.6
2000	137.2
2001	141.7
2002	145.1

bron: CBS

Rijksbijdrage per universiteit: 1983 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	personeel	materieel	acad. ziekenhuis (AZ)	Totaal, excl. AZ
Leiden	129.319	44.457	30.040	173.776
Utrecht	189.734	64.886	28.452	254.621
Groningen	137.382	40.025	36.529	177.408
Rotterdam	65.059	24.311	37.755	89.370
Maastricht	29.726	10.124	13.523	39.850
U v Amsterdam	161.445	54.479	56.269	215.924
Vrije Universiteit	105.844	32.566	29.949	138.410
Nijmegen	118.189	36.591	23.097	154.780
Tilburg	27.877	6.117		33.993
Delft	136.915	50.430		187.345
Eindhoven	69.424	22.466		91.890
Twente	47.417	18.997		66.414
Wageningen	69.029	24.108		93.137
Totaal, excl. WU	1.218.330	405.450	255.614	1.623.779

Rijksbijdrage per universiteit: 1985 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	personeel	materieel	acad. ziekenhuis (AZ)	Totaal, excl. AZ
Leiden	121.712	38.309	28.361	160.021
Utrecht	174.044	60.365	30.539	234.409
Groningen	124.195	40.562	36.212	164.757
Rotterdam	73.242	22.647	34.079	95.889
Maastricht	36.272	13.058	16.926	49.330
U v Amsterdam	153.684	52.624	43.109	206.308
Vrije Universiteit	101.980	31.264	28.770	133.244
Nijmegen	113.916	35.315	30.086	149.231
Tilburg	29.044	6.243		35.286
Delft	130.534	45.650		176.183
Eindhoven	67.708	24.501		92.209
Twente	52.253	18.605		70.859
Wageningen	68.563	26.655		95.218
Totaal, excl. WU	1.178.583	389.142	248.082	1.567.725

Rijksbijdrage per universiteit: 1988 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	personeel	materieel	acad. Ziekenhuis (AZ)	Totaal, excl. AZ
Leiden	119.719	36.743	29.586	156.462
Utrecht	169.934	51.951	24.913	221.885
Groningen	123.225	40.931	30.313	164.156
Rotterdam	76.227	22.396	24.096	98.623
Maastricht	44.897	12.125	22.916	57.022
U v Amsterdam	151.295	48.951	34.805	200.246
Vrije Universiteit	96.672	27.347	26.274	124.018
Nijmegen	102.456	31.306	23.642	133.762
Tilburg	32.872	6.382		39.253
Delft	140.114	52.920		193.034
Eindhoven	70.246	26.780		97.025
Twente	59.688	19.704		79.392
Wageningen	71.453	32.143		103.596
Totaal, excl. WU	1.187.344	377.535	216.544	1.564.879

Rijksbijdrage per universiteit: 1990 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	rijksbijdrage	bijdrage AZ
Leiden	139.447	28.906
Utrecht	193.719	29.859
Groningen	143.531	26.002
Rotterdam	84.358	25.956
Maastricht	57.176	24.413
U v Amsterdam	177.564	35.349
Vrije Universiteit	107.228	26.728
Nijmegen	115.669	25.094
Tilburg	31.901	
Delft	178.472	
Eindhoven	91.255	
Twente	73.512	
Wageningen	n.a.	
Totaal, excl. WU	1.393.831	222.307

Uitkering verdeelmodel per universiteit, 1993 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	Studenten / diploma's	Verwe- venheid	Totaal OW	Basis- voorzie- ning OZ	Promoties/ ontwrprs	Oz- scho- len	SOC	totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	35.894	17.607	53.501	14.113	11.390	0	64.845	90.348	143.848
Utrecht	51.413	39.207	90.620	20.193	15.338	0	92.254	127.785	218.404
Groningen	40.523	19.013	59.536	15.928	8.758	0	71.289	95.975	155.510
Rotterdam	30.993	11.571	42.565	12.161	4.674	0	35.077	51.912	94.477
Maastricht	18.151	7.533	25.684	7.124	2.087	0	26.546	35.758	61.442
U v Amsterdam	51.050	23.370	74.420	20.057	10.981	0	85.674	116.712	91.132
Vrije Universiteit	26.955	14.612	41.566	10.618	7.714	0	59.717	78.050	119.616
Nijmegen	27.408	14.748	42.156	10.755	6.897	0	60.897	78.549	120.706
Tilburg	15.020	4.992	20.012	5.899	1.180	0	13.568	20.647	40.659
Delft	34.714	25.003	59.717	13.613	7.941	0	123.247	144.801	204.519
Eindhoven	19.376	13.296	32.672	7.624	6.580	0	61.669	75.872	108.544
Twente	18.060	10.800	28.860	7.079	5.082	0	47.329	59.491	88.351
Totaal (excl. WU)	369.559	201.751	571.309	145.164	88.623	0	742.112	975.900	1.547.209

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1994 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	Studenten / diploma's	Verwe- venheid	Totaal OW	Basis- voorzie- ning OZ	Promoties/ ontwrprs	Oz- scho- len	SOC	totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	35.576	17.561	53.138	14.067	11.798	0	66.116	91.981	145.119
Utrecht	51.912	39.297	91.210	20.556	15.519	0	90.756	126.832	218.041
Groningen	40.341	18.741	59.082	15.973	9.302	0	70.427	95.702	154.784
Rotterdam	29.813	11.435	41.249	11.798	5.355	0	35.849	53.002	94.250
Maastricht	18.151	7.624	25.775	7.170	3.086	0	26.909	37.165	62.939
U v Amsterdam	49.961	23.415	73.376	19.785	15.792	0	84.358	119.934	193.310
Vrije Universiteit	28.588	14.884	43.472	11.345	9.257	0	58.855	79.457	122.929
Nijmegen	28.225	14.793	43.018	11.163	7.987	0	60.035	79.185	122.203
Tilburg	15.837	5.264	21.101	6.262	1.089	0	14.975	22.326	43.427
Delft	34.578	24.958	59.536	13.704	10.392	0	122.475	146.571	206.107
Eindhoven	19.513	13.205	32.718	7.714	7.351	0	61.124	76.190	108.907
Twente	17.561	10.755	28.316	6.943	5.854	0	47.738	60.534	88.850
Totaal (excl. WU)	370.058	201.932	571.990	146.480	102.781	0	739.616	988.878	1.560.868

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1995 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	Studen- en / diploma's	Verwe- ven- heid	Totaal OW	Basis- voorzie- ning OZ	Promoties/ ontwrprs	Oz- scho- len	SOC	totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	34.306	17.334	51.640	13.613	12.116	0	66.297	92.027	143.667
Utrecht	53.728	39.842	93.569	21.328	16.654	0	90.484	128.465	222.035
Groningen	41.249	19.059	60.307	16.381	10.981	0	70.381	97.744	158.052
Rotterdam	29.723	11.481	41.203	11.798	6.398	0	35.713	53.909	95.112
Maastricht	18.741	7.987	26.728	7.442	5.037	0	26.864	39.343	66.070
U v Amsterdam	51.186	23.551	74.738	20.329	16.018	0	84.267	120.615	195.352
Vrije Universiteit	30.494	15.156	45.650	12.116	9.166	0	58.810	80.092	125.742
Nijmegen	30.176	15.247	45.423	11.980	8.894	0	59.990	80.864	126.287
Tilburg	16.926	5.536	22.462	6.716	1.770	0	14.884	23.370	45.832
Delft	35.576	24.913	60.489	14.158	9.393	0	122.566	146.117	206.606
Eindhoven	19.104	13.296	32.400	7.578	9.030	0	61.170	77.778	110.178
Twente	17.834	11.208	29.042	7.079	9.076	0	47.738	63.892	92.934
Totaal (excl. WU)	379.043	204.609	583.652	150.519	114.534	0	739.163	1.004.216	1.587.868

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1996 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	Studenten / diploma's	Verwe- ven- heid	Totaal OW	Basis- voorzie- ning OZ	Promoties/ ontwrprs	Oz- scho- len	SOC	totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	32.218	17.924	50.143	13.840	13.250	0	68.748	95.838	145.981
Utrecht	52.185	41.657	93.842	22.371	18.333	0	93.751	134.455	228.297
Groningen	40.432	19.785	60.217	17.334	10.664	0	72.968	100.966	161.183
Rotterdam	26.546	11.390	37.936	11.390	6.534	0	36.983	54.907	92.843
Maastricht	18.832	8.304	27.136	8.077	4.629	0	27.817	40.523	67.659
U v Amsterdam	49.054	24.232	73.286	21.055	15.928	0	87.307	124.290	197.576
Vrije Universiteit	30.721	16.018	46.739	13.160	9.802	0	60.988	83.949	130.689
Nijmegen	30.313	16.064	46.376	12.978	9.393	0	62.213	84.585	130.961
Tilburg	16.790	5.718	22.507	7.215	1.497	0	15.429	24.141	46.649
Delft	34.487	26.455	60.943	14.793	12.570	0	127.240	154.603	215.546
Eindhoven	17.334	13.976	31.311	7.442	11.708	0	63.484	82.633	113.944
Twente	17.425	11.708	29.133	7.442	9.302	0	49.507	66.252	95.385
Totaal (excl. WU)	366.337	213.231	579.568	157.099	123.610	0	766.435	1.047.143	1.626.711

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1997 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	vaste voet	studenten / diploma's	verwevenheid	Totaal OW	Basisvoorziening OZ	Promoties/ontwrprs	Oz-scholen	SOC	totaal OZ	Totaal verdeelmodel
Leiden	24.913	6.444	18.287	49.644	14.113	13.477	0	70.018	97.608	147.252
Utrecht	41.067	10.119	42.565	93.751	22.871	19.104	0	95.475	137.450	231.201
Groningen	31.492	7.578	20.193	59.264	17.697	11.163	0	74.329	103.190	162.453
Rotterdam	20.783	5.491	11.617	37.891	11.617	7.079	0	37.664	56.360	94.250
Maastricht	14.793	3.993	8.486	27.272	8.259	4.583	0	28.316	41.158	68.430
U v Amsterdam	38.344	9.666	24.776	72.786	21.509	16.563	0	88.941	127.013	199.799
Vrije Universiteit	24.050	5.945	16.381	46.376	13.432	10.346	0	62.123	85.901	132.277
Nijmegen	23.687	5.945	16.427	46.059	13.296	9.620	0	63.393	86.309	132.368
Tilburg	13.160	3.131	5.854	22.144	7.351	1.634	0	15.701	24.686	46.830
Delft	27.363	6.353	27.000	60.716	15.111	13.296	0	129.690	158.097	218.813
Eindhoven	13.387	3.403	14.294	31.084	7.578	12.388	0	64.709	84.675	115.759
Twente	13.613	3.494	11.980	29.087	7.624	9.076	0	50.460	67.159	96.247
Totaal (excl. WU)	286.653	71.561	217.860	576.074	160.457	128.329	0	780.820	1.069.605	1.645.679

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1998 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	vast deel	studenten / diploma's	totaal OW	Basisvoorz. OZ	Promoties/ontwrprs	OZ-scholen	Top-OZ-sch	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeelmodel
Leiden	43.154	6.262	49.417	14.521	14.158	4.129	4.129	63.711	100.648	150.065
Utrecht	83.859	9.666	93.524	23.551	19.603	5.808	5.808	86.491	141.262	234.786
Groningen	51.504	8.304	59.808	18.242	11.617	4.356	4.356	67.659	106.230	166.038
Rotterdam	33.580	5.309	38.889	11.980	7.533	2.405	2.405	33.580	57.902	96.791
Maastricht	27.363	4.220	31.583	8.486	4.719	1.770	1.770	25.366	42.111	73.694
U v Amsterdam	62.939	9.666	72.605	22.144	17.244	5.400	5.400	80.637	130.825	203.430
Vrije Universiteit	41.022	6.035	47.057	13.840	10.573	3.630	3.630	57.403	89.077	136.134
Nijmegen	40.069	6.353	46.422	13.659	10.029	3.676	3.676	57.857	88.896	135.317
Tilburg	18.877	3.267	22.144	7.578	1.770	1.044	1.044	13.886	25.321	47.465
Delft	54.499	5.990	60.489	15.565	13.886	6.716	6.716	120.025	162.907	223.396
Eindhoven	27.771	3.131	30.902	7.805	13.523	3.585	3.585	59.354	87.852	118.754
Twente	25.548	3.313	28.860	7.850	9.302	2.859	2.859	45.741	68.612	97.472
Totaal (excl. WU)	510.185	71.516	581.701	165.221	133.956	45.378	45.378	711.709	1.101.642	1.683.343

Uitkering verdeelmodel per universiteit 1999 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	vast deel	studen- ten / diploma's	totaal OW	Basis- voorz. OZ	Promo- ties/ontw prs	Oz- scholen	Top- OZ-sch	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	45.469	6.353	51.822	15.383	15.292	4.129	4.129	67.704	106.638	158.460
Utrecht	88.442	10.664	99.106	24.913	20.919	5.808	6.126	91.890	149.657	248.762
Groningen	54.317	8.622	62.939	19.286	12.660	4.356	4.992	71.879	113.173	176.112
Rotterdam	35.395	5.763	41.158	12.660	8.395	2.360	2.314	35.713	61.442	102.600
Maastricht	32.400	4.855	37.255	8.985	5.037	1.724	1.543	26.955	44.244	81.499
U v Amsterdam	66.297	9.756	76.054	23.415	18.242	5.400	5.445	85.719	138.221	214.275
Vrije Universiteit	43.200	6.444	49.644	14.657	10.709	3.676	3.585	61.033	93.660	143.304
Nijmegen	42.202	6.534	48.736	14.476	10.845	3.676	3.313	61.487	93.796	142.532
Tilburg	19.830	3.358	23.188	8.032	1.860	1.044	0.953	14.748	26.637	49.825
Delft	57.449	6.625	64.074	16.472	15.020	6.716	6.262	127.603	172.073	236.147
Eindhoven	29.269	3.449	32.718	8.259	14.612	3.630	4.220	63.121	93.842	126.559
Twente	26.955	3.585	30.539	8.304	9.983	2.813	2.541	48.645	72.287	102.827
Totaal (excl. WU)	541.224	76.008	617.232	174.842	143.576	45.333	45.423	756.497	1.165.671	1.782.902

Uitkering verdeelmodel per universiteit 2000 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	basis- voorz OW*	eerste- jaars/ diploma's	totaal OW	Basis- voorz OZ	promo- ties/ontw rprs	OZ- scholen	Top- OZ- scholen	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	22.054	34.623	56.677	16.518	16.608	4.175	4.039	72.287	113.627	170.304
Utrecht	51.413	59.264	110.677	26.728	22.507	5.808	6.444	102.282	163.769	274.446
Groningen	24.323	49.371	73.694	20.692	14.748	4.402	5.581	75.237	120.660	194.354
Rotterdam	13.976	32.037	46.013	13.568	9.393	2.405	2.178	37.845	65.390	111.403
Maastricht	12.570	25.775	38.344	9.666	6.489	1.724	1.407	36.076	55.361	93.706
U v Amsterdam	32.990	54.953	87.943	25.139	19.558	5.400	5.445	89.395	144.937	232.880
Vrije Universiteit	22.644	36.484	59.128	15.701	10.301	3.630	3.449	64.664	97.744	156.872
Nijmegen	21.282	37.845	59.128	15.519	12.071	3.676	2.950	61.215	95.430	154.558
Tilburg	7.805	19.150	26.955	8.576	1.951	1.044	0.817	14.294	26.682	53.637
Delft	32.627	35.576	68.203	17.652	16.790	6.716	5.808	143.712	190.678	258.882
Eindhoven	17.244	19.558	36.802	8.894	13.387	3.630	4.992	67.205	98.107	134.909
Twente	14.430	18.832	33.262	8.894	11.118	2.813	2.269	53.047	78.141	111.403
Totaal (excl. WU)	273.357	423.468	696.825	187.547	154.921	45.423	45.378	817.258	1.250.528	1.947.352

* incl. werkplaatsen (excl. AZ) en overig

Uitkering verdeelmodel per universiteit 2001 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	basis- voorz OW*	eerste- jaars/ diploma's	totaal OW	Basis- voorz OZ	promo- ties/ontw rprs	OZ- scholen	Top- OZ- scholen	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	24.141	36.302	60.444	17.062	16.699	4.175	3.857	75.373	117.166	177.610
Utrecht	55.860	65.072	120.932	27.635	24.595	5.808	7.079	106.321	171.438	292.371
Groningen	28.134	53.092	81.227	21.418	15.474	4.402	6.807	77.642	125.742	206.969
Rotterdam	15.429	35.077	50.506	14.067	10.210	2.405	1.951	39.343	67.976	118.482
Maastricht	13.840	29.178	43.018	9.983	7.215	1.724	1.044	37.664	57.630	100.648
U v Amsterdam	36.121	58.901	95.022	26.002	19.422	5.400	5.536	92.707	149.067	244.088
Vrije Universiteit	25.003	39.116	64.119	16.245	12.071	3.630	3.267	67.069	102.282	166.401
Nijmegen	25.049	40.931	65.980	16.064	12.570	3.676	2.178	62.985	97.472	163.452
Tilburg	8.350	19.422	27.771	8.894	2.133	1.044	0.635	15.111	27.817	55.588
Delft	34.896	38.072	72.968	18.287	17.062	6.716	4.901	149.339	196.305	269.273
Eindhoven	18.469	19.286	37.755	9.166	12.842	3.630	6.398	69.837	101.874	139.628
Twente	15.429	18.560	33.988	9.212	9.938	2.813	1.679	55.134	78.776	112.764
Totaal (excl. WU)	300.720	453.009	753.729	194.036	160.230	45.423	45.333	848.524	1293.546	2.047.275

* incl. werkplaatsen (excl. AZ) en overig

Uitkering verdeelmodel per universiteit 2002 (in duizend Euro, lopende prijzen)

	basis- voorz OW*	eerste- jaars/ diploma's	totaal OW	Basis- voorz OZ	promo- ties/ ontwrprs	OZ- scholen	Top- OZ- scholen	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	29.360	39.933	69.292	17.970	15.519	4.175	3.812	81.000	122.475	191.768
Utrecht	65.254	72.378	137.632	29.087	25.820	5.808	7.397	114.171	182.284	319.915
Groningen	33.580	56.178	89.758	22.553	14.884	4.402	7.397	83.450	132.685	222.443
Rotterdam	18.333	38.753	57.086	14.793	10.800	2.405	1.860	42.247	72.106	129.191
Maastricht	18.333	32.581	50.914	10.528	6.534	1.724	0.862	40.659	60.307	111.222
U v Amsterdam	39.751	62.712	102.464	27.363	18.242	5.400	5.581	99.650	156.237	258.700
Vrije Universiteit	29.269	42.973	72.242	17.108	12.116	3.630	3.131	72.060	108.045	180.287
Nijmegen	30.176	46.013	76.190	16.926	12.161	3.676	1.815	67.659	102.237	178.426
Tilburg	8.622	21.645	30.267	9.348	2.405	1.044	0.499	16.064	29.360	59.627
Delft	37.845	38.208	76.054	19.240	15.338	6.716	4.492	160.457	206.243	282.297
Eindhoven	20.012	18.696	38.707	9.666	13.023	3.630	7.079	75.055	108.453	147.161
Twente	18.106	19.195	37.301	9.711	8.440	2.813	1.407	59.445	81.817	119.117
Totaal (excl. WU)	348.639	489.266	837.905	204.292	155.284	45.423	45.333	911.917	1.362.248	2.200.153

Uitkering verdeelmodel per universiteit 2003 (in duizend Euro, lopende prijzen)

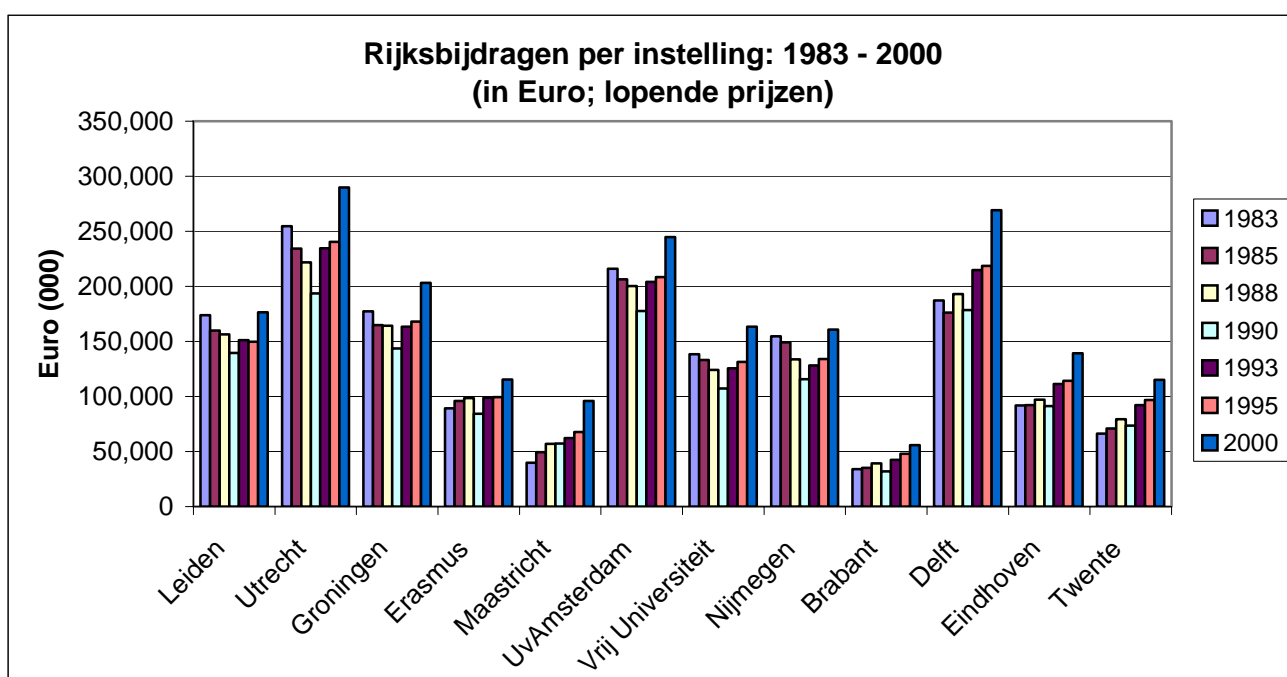
	basis-voorz OW & overig	eerste- jaars en diploma's	Totaal OW	Basis- voorz OZ	Promo- ties/ontw rprs	OZ- scholen	Top- OZ- scholen	SOC	Totaal OZ	Totaal verdeel- model
Leiden	32.700	43.400	76.100	17.400	15.600	4.200	3.800	82.400	123.400	199.500
Utrecht	72.200	75.500	147.700	31.200	28.100	5.800	7.400	113.600	186.100	333.800
Groningen	36.500	59.600	96.100	24.400	16.900	4.400	7.400	83.400	136.500	232.600
Rotterdam	17.600	40.400	58.000	16.100	10.000	2.400	1.900	42.400	72.800	130.800
Maastricht	20.400	37.200	57.600	15.200	8.100	1.700	0.900	37.700	63.600	121.200
U v A'dam	41.000	64.500	105.500	26.500	21.100	5.400	5.600	103.300	161.900	267.400
Vrije Univ	32.400	49.300	81.700	19.700	13.100	3.600	3.100	71.500	111.000	192.700
Nijmegen	33.100	51.900	85.000	21.700	14.700	3.700	1.800	65.300	107.200	192.200
Tilburg	9.600	25.500	35.100	9.300	2.400	1.000	0.500	17.100	30.300	65.400
Delft	38.200	41.600	79.800	16.700	15.700	6.700	4.500	167.100	210.700	290.500
Eindhoven	19.800	19.900	39.700	7.400	17.000	3.600	7.100	79.300	114.400	154.100
Twente	19.100	19.800	38.900	7.800	11.100	2.800	1.400	62.600	85.700	124.600
Tot'l (ex WU)	372.600	528.600	901.200	213.400	173.800	45.300	45.400	925.700	1403.600	2304.800

Rijksbijdragen per instelling: 1983 – 2000 (in lopende prijzen, * 1000 Euro, excl. WU en excl. AZ)

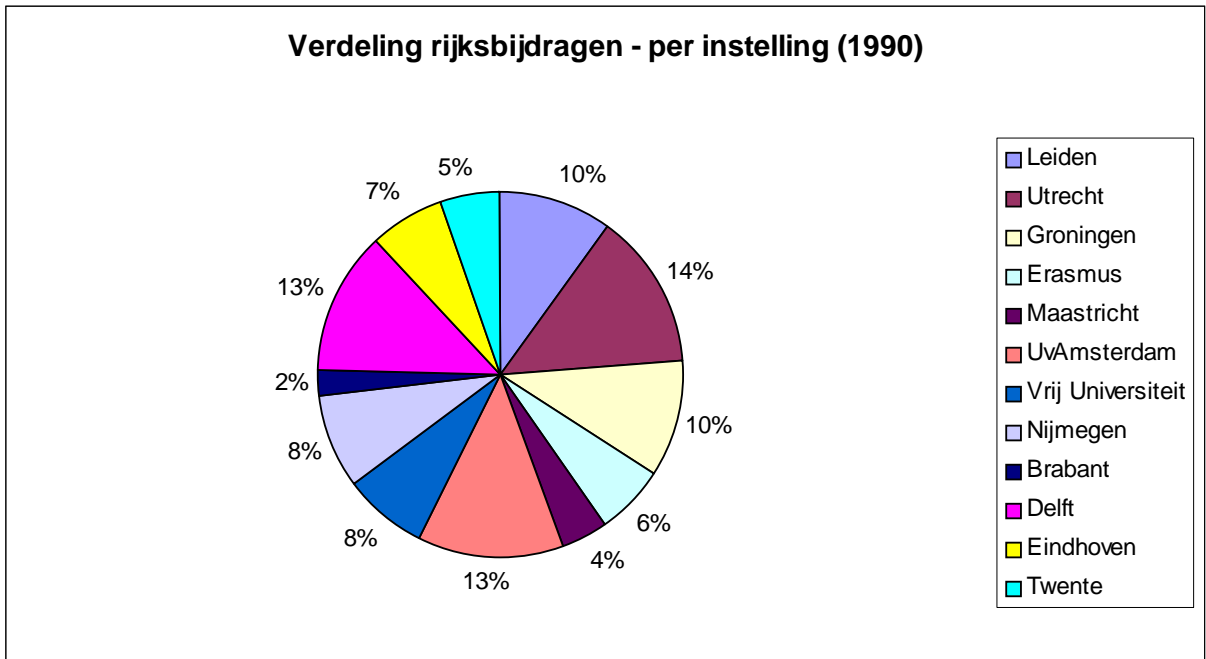
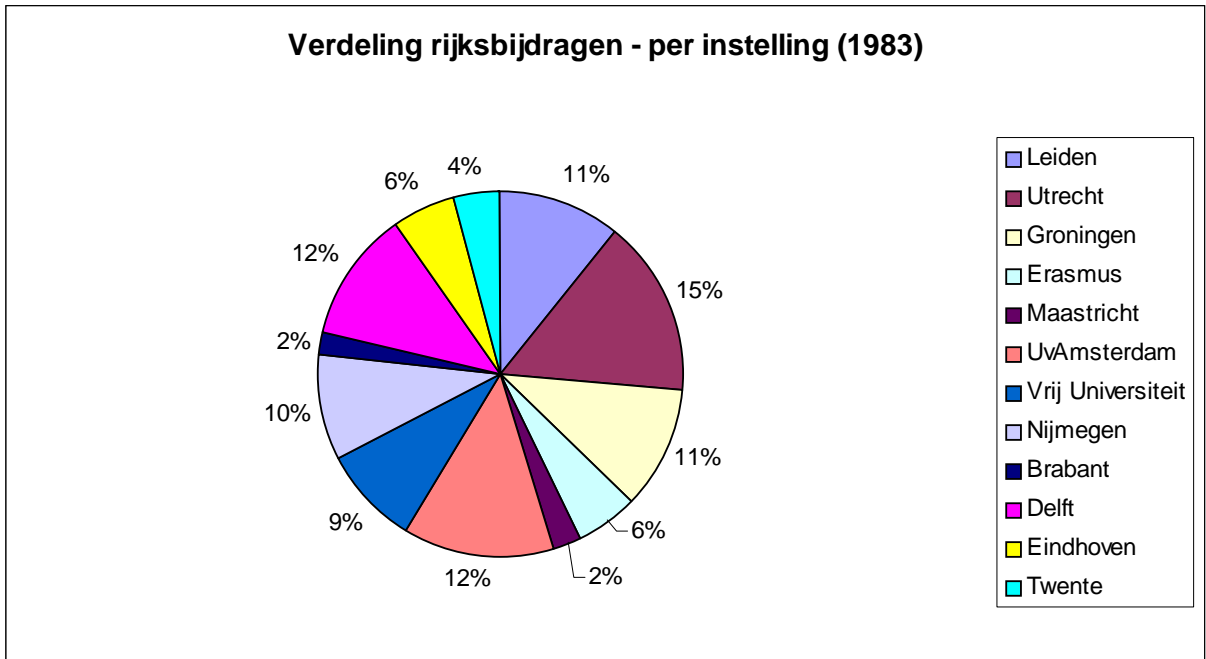
	1983	1985	1988	1990	1993	1995	2000
Leiden	173,776	160,021	156,462	139,447	151,018	149,657	176,521
Utrecht	254,621	234,409	221,885	193,719	234,468	240,322	289,920
Groningen	177,408	164,757	164,156	143,531	163,270	167,899	203,339
Rotterdam	89,370	95,889	98,623	84,358	98,697	99,287	115,532
Maastricht	39,850	49,330	57,022	57,176	62,077	67,613	95,975
U v Amsterdam	215,924	206,308	200,246	177,564	204,110	208,467	244,633
Vrije Universiteit	138,410	133,244	124,018	107,228	125,470	131,324	163,315
Nijmegen	154,780	149,231	133,762	115,669	128,102	133,911	160,774
Tilburg	33,993	35,286	39,253	31,901	42,565	47,874	55,860
Delft	187,345	176,183	193,034	178,472	214,865	218,586	269,092
Eindhoven	91,890	92,209	97,025	91,255	111,403	114,262	139,356
Twente	66,414	70,859	79,392	73,512	92,027	96,837	115,033

Verdeling rijksbijdrage per instelling: 1983, 1990, 2000 (in prijzen 1982, * 1000 Euro, excl. AZ en excl. WU)

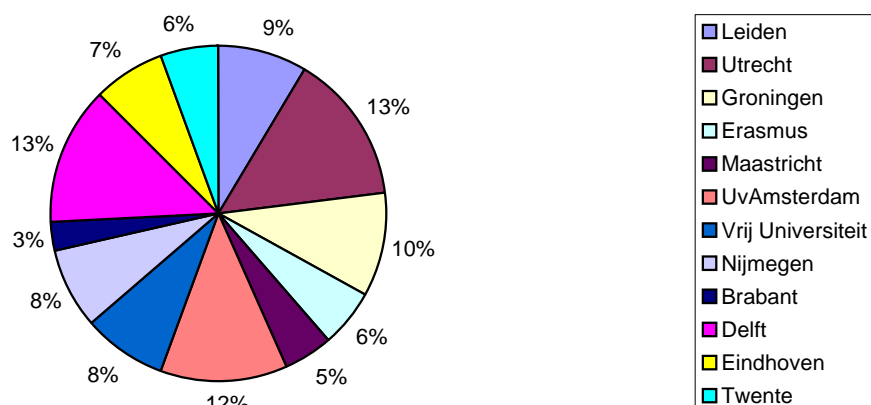
	1983	aandeel	1990	aandeel	2000	aandeel
Leiden	168.048	10,7%	123.427	10,0%	128.684	8,7%
Utrecht	246.227	15,7%	171.465	13,9%	211.352	14,3%
Groningen	171.559	10,9%	127.042	10,3%	148.234	10,0%
Rotterdam	86.423	5,5%	74.667	6,1%	84.223	5,7%
Maastricht	38.536	2,5%	50.608	4,1%	69.966	4,7%
U v Amsterdam	208.805	13,3%	157.166	12,7%	178.338	12,1%
Vrije Universiteit	133.847	8,5%	94.910	7,7%	119.057	8,0%
Nijmegen	149.678	9,5%	102.381	8,3%	117.205	7,9%
Tilburg	32.872	2,1%	28.236	2,3%	40.722	2,8%
Delft	181.168	11,5%	157.969	12,8%	196.168	13,3%
Eindhoven	88.860	5,7%	80.772	6,5%	101.591	6,9%
Twente	64.224	4,1%	65.067	5,3%	83.859	5,7%

Merk op dat de eerste 'entry' in de legenda (de Universiteit Leiden in dit geval) bij de onderstaande 'pie charts' steeds bij 'twaalf uur' begint en dat 'met de klok mee' moet worden gelezen (Leiden 11%, Utrecht 15% etcetera).

Verdeling rijksbijdragen - per instelling (2000)

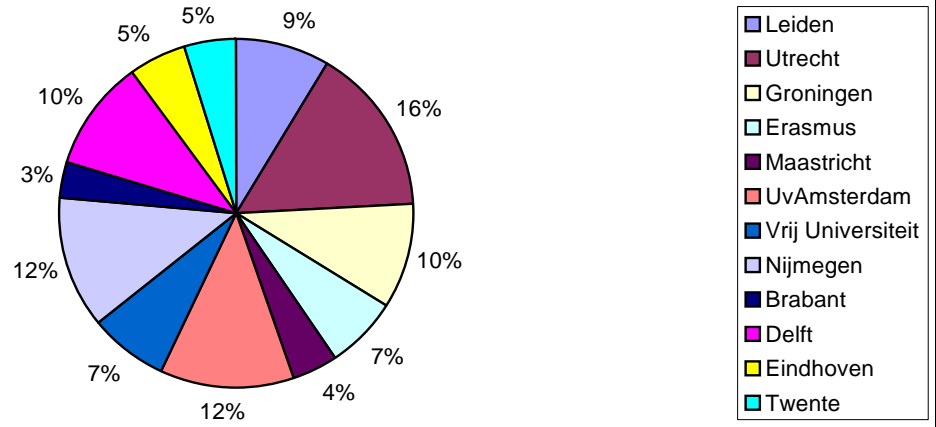
Verdeling onderwijsdeel van rijksbijdragen: 1994, 2000 (in lopende prijzen, * 1000 Euro)

	1994	aandeel	2000	aandeel
Leiden	119.169	8,6%	129.340	8,1%
Utrecht	216.020	15,6%	257.558	16,1%
Groningen	134.423	9,7%	169.825	10,6%
Rotterdam	94.002	6,8%	105.130	6,6%
Maastricht	56.677	4,1%	86.537	5,4%
U v Amsterdam	169.319	12,2%	203.446	12,7%
Vrije Universiteit	98.540	7,1%	135.605	8,5%
Nijmegen	171.758	12,4%	135.419	8,5%
Tilburg	46.497	3,4%	61.878	3,9%
Delft	139.717	10,1%	156.116	9,7%
Eindhoven	74.566	5,4%	84.825	5,3%
Twente	65.403	4,7%	75.638	4,7%

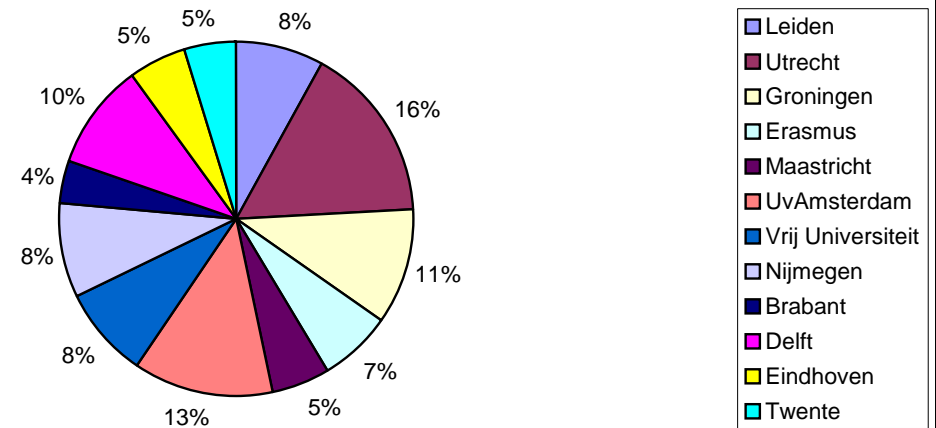
Verdeling onderzoeksdeel van rijksbijdragen: 1994, 2000 (in lopende prijzen, * 1000 Euro)

	1994	aandeel	2000	aandeel
Leiden	211.125	9,2%	189.293	9,0%
Utrecht	302.771	13,2%	277.999	13,3%
Groningen	224.228	9,8%	202.863	9,7%
Rotterdam	121.980	5,3%	108.964	5,2%
Maastricht	83.950	3,7%	91.098	4,4%
U v Amsterdam	282.164	12,3%	244.692	11,7%
Vrije Universiteit	183.039	8,0%	163.511	7,8%
Nijmegen	181.089	7,9%	159.564	7,6%
Tilburg	51.567	2,2%	44.631	2,1%
Delft	341.667	14,9%	318.489	15,2%
Eindhoven	174.338	7,6%	162.039	7,7%
Twente	139.227	6,1%	129.662	6,2%

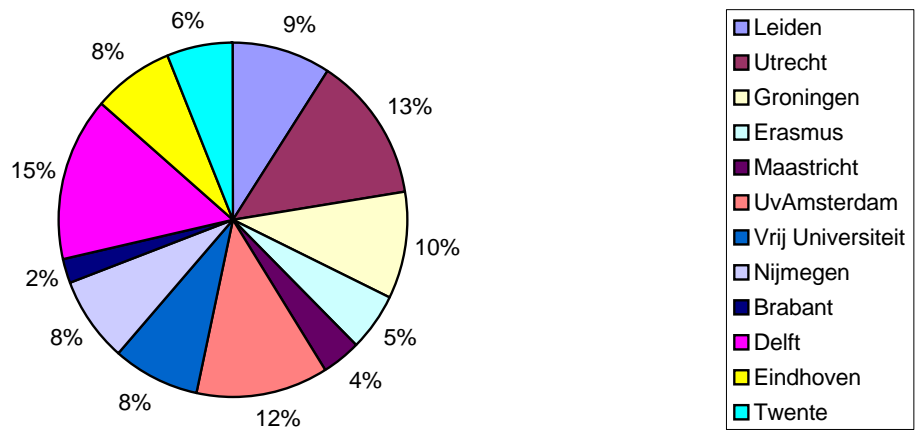
Verdeling onderwijsdeel van rijksbijdragen: 1994

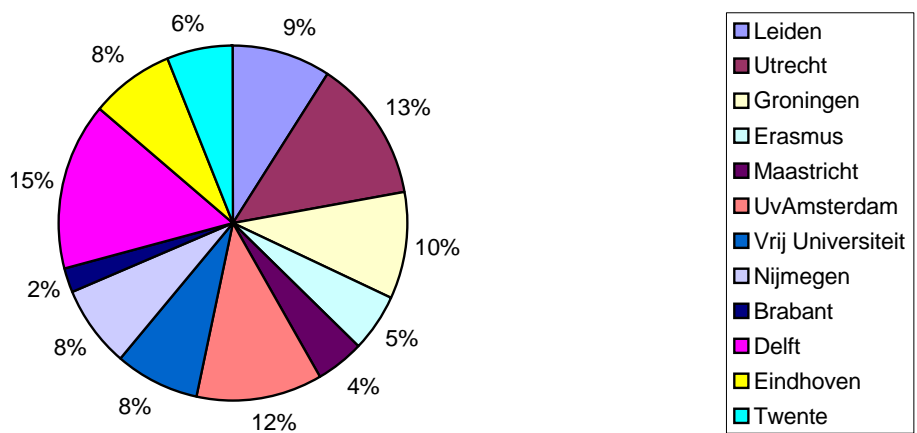
Verdeling onderwijsdeel van rijksbijdragen: 2000

Verdeling onderzoekdeel van rijksbijdragen: 1994

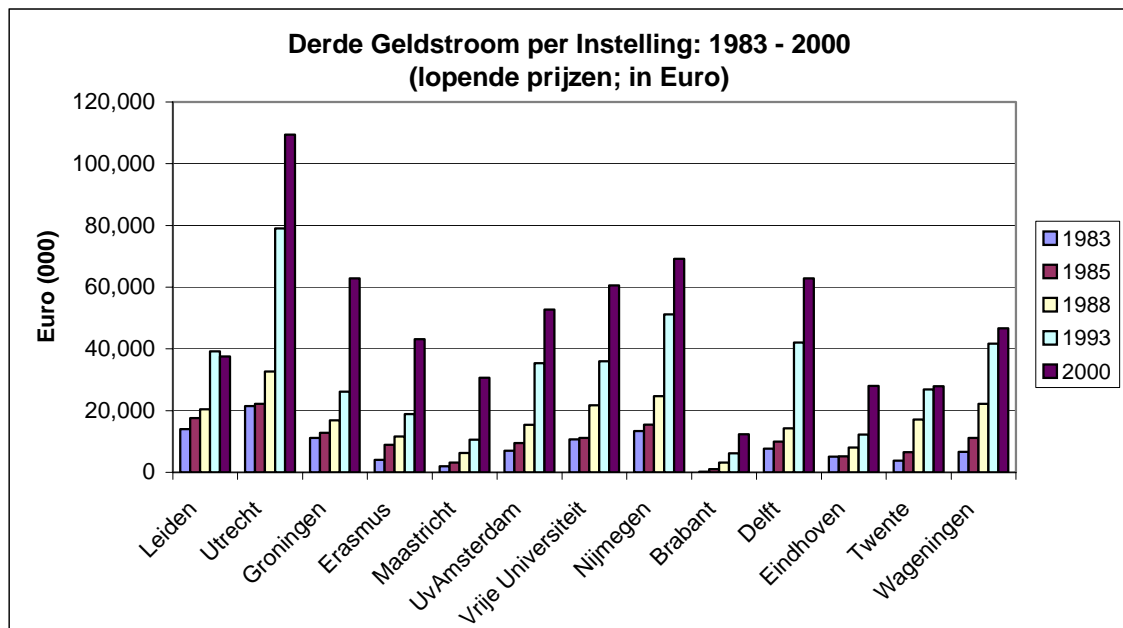
Verdeling onderzoekdeel van rijksbijdragen: 2000

Verdeling derde geldstroom - per instelling: 1983, 2000
(in lopende prijzen, * 1000 Euro)

	1983	aandeel	2000	aandeel
Leiden	13.946	13,1%	37.573	5,8%
Utrecht	21.433	20,1%	109.417	17,0%
Groningen	11.103	10,4%	62.849	9,8%
Rotterdam	4.029	3,8%	43.154	6,7%
Maastricht	1.915	1,8%	30.642	4,8%
U v Amsterdam	6.988	6,5%	52.775	8,2%
Vrije Universiteit	10.675	10,0%	60.580	9,4%
Nijmegen	13.332	12,5%	69.216	10,7%
Tilburg	192	0,2%	12.312	1,9%
Delft	7.663	7,2%	62.886	9,8%
Eindhoven	5.088	4,8%	27.953	4,3%
Twente	3.762	3,5%	27.862	4,3%
Wageningen	6.587	6,2%	46.649	7,2%

bron: OCW

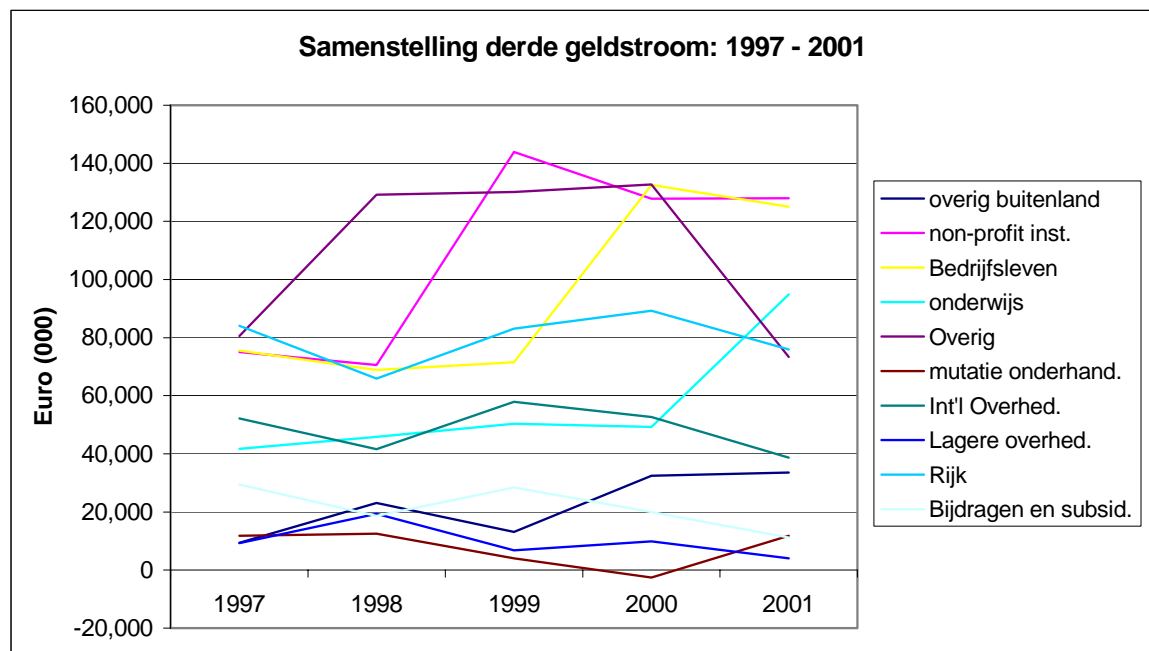

Samenstelling derde geldstroom: 1997 – 2001 (in lopende prijzen, * 1000 Euro, excl. WU)

	1997	1998	1999	2000	2001
Overig Buitenland	8,131	11,468	13,137	15,682	33,534
Non-profit instellingen	67,380	65,937	134,553	127,048	128,001
Bedrijfsleven	71,103	65,069	66,279	127,750	125,107
Onderwijs en cursisten	40,754	41,865	50,399	49,216	94,897
Overig	80,024	129,198	129,072	128,192	73,310
Mutatie onderhanden werk	10,671	7,556	1,080	365	11,777
Internationale overheden	41,911	40,980	44,330	52,103	38,740
Lagere overheden	4,904	15,375	3,142	1,588	4,040
Rijk	75,512	58,519	77,010	77,397	75,948
Bijdragen en subsidies	25,899	15,281	20,748	17,877	11,219
totaal	426,289	451,246	539,749	597,218	596,573

bron: OCW

Noot: De cijfers wijken sterk af van CBS data over de derde geldstroom (CBS, Kennis en Economie – zie voetnoot 3). Ook zijn er in bovenstaande tabel en onderstaande tabel en grafiek definitiewijzigingen aan de orde die de vergelijking tussen de jaren bemoeilijken.

**Aandeel tweede geldstroom (%) in totaal onderzoekscapaciteit-FTE
per instelling: 1980 – 2000**

	1980	1985	1988	1990	1993	1995	2000
Leiden	17,5%	16,2%	17,2%	20,2%	22,3%	19,0%	21,1%
Utrecht	13,3%	16,9%	19,1%	18,3%	19,4%	19,4%	22,5%
Groningen	17,9%	21,6%	19,6%	20,4%	22,1%	21,9%	23,7%
Rotterdam	6,5%	7,9%	6,5%	6,8%	9,7%	10,6%	15,6%
Maastricht	4,4%	6,2%	3,9%	5,6%	7,3%	6,2%	10,4%
U v Amsterdam	12,8%	15,6%	15,3%	14,2%	18,9%	20,4%	23,4%
Vrije Universiteit	11,9%	16,2%	17,9%	15,0%	17,7%	17,7%	19,1%
Nijmegen	11,9%	17,2%	17,0%	18,1%	20,0%	21,3%	22,5%
Tilburg	1,9%	8,2%	5,1%	7,6%	7,5%	6,7%	14,1%
Delft	5,3%	12,8%	11,5%	12,0%	13,0%	13,9%	N/A
Eindhoven	9,0%	13,7%	11,9%	14,1%	12,5%	13,3%	18,4%
Twente	11,0%	19,6%	14,4%	14,8%	14,5%	14,1%	24,9%
Wageningen	5,5%	12,0%	8,5%	10,7%	11,8%	12,9%	22,7%

Bron: KUOZ (VSNU)